

LES VOCALS TÒNIQUES E I O EN EL CATALÀ DE BARCELONA

ASSAIG D'ANÀLISI FONOLÒGICA DE LA SITUACIÓ ACTUAL

I

INTRODUCCIÓ

1. *Procés del problema lingüístic*

1. Diversos factors indueixen a creure que el vocalisme català es troba amenaçat per una clivella que s'insinua en la pronunciació de les vocals mitjanes, les *ee* i les *oo*. Insisteixo que és quelcom que tot just s'insinua i que no és fàcil de precisar, tant perquè es manifesta a través de realitats que sovint semblen mancar de sentit, com perquè, ni més ni menys que qualsevol altre moviment articulador, també aquest serà lent, molt lent: si prospera, no s'imposarà sinó després de diverses generacions. D'altra banda, l'amenaça no és d'avui, però fins ara encara no ha estat presa en consideració en tant que problema, malgrat que la mateixa bibliografia ens forneixi dades d'interès: diversos treballs monogràfics, les síntesis de fonètica històrica, àdhuc el recull lexicogràfic d'Alcover i Moll (el *DCVB*),¹ permeten de seleccionar uns quants elements de judici importants. Quan parlo de «procés» del problema lingüístic, vull dir, doncs, no com s'ha format el «clima de canvi» dins la llengua, sinó com els treballs de lingüística n'han anat prenent consciència. Espero que em serà permès de recordar que hi he dedicat atenció creixent en alguns dels meus

1. Citaré abreujadament aquests dos diccionaris: 1) *DCVB* = *Diccionari Català Valencià Balear*, d'ANTONI M.ª ALCOVER I FRANCESC DE B. MOLL, 10 vols., Palma de Mallorca 1930-1962. — 2) *DGLIC* = *Diccionari General de la Llengua Catalana*, per POMPEU FABRA,⁴ Barcelona 1966. Altres abreviatures bibliogràfiques utilitzades ací: 1) P. FABRA, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona 1912 (= *Gram. l. cat.*). — A. M. BADIA MARGARIT, *Gramàtica catalana*, 2 vols. Madrid 1962 (= *Gram. Cat.*). — 3) JOAN COROMINES, *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, *ER*, III (1951-1952), 201-230 (Capítol II: «Canvi d'o tancada inicial en o oberta», pàgs. 206-212) (= *Algunes lleis*). — Hi ha, encara, altres abreviatures bibliogràfiques, que hom trobarà a les notes immediatament següents (2 i 3).

treballs dels darrers temps,² i ara voldria recapitular i aprofundir dins una matèria que no és pas massa senzilla.

No és exagerat d'afirmar que la bibliografia important sobre el tema (àdhuc sense que hom s'adonés que per sota hi havia, latent, un problema veritablement crucial) se centra inicialment entorn d'un vell article de Pompeu Fabra, publicat l'any 1906.³ La distància que ens en separa — més de seixanta anys — ens ha de fer veure, amb prou de claredat, les modificacions que s'han produït mentrestant.⁴ La lectura de l'article de Fabra és desconcertant, no pas pel mètode que hi és aplicat, sinó pel contingut que hi és descrit: d'aleshores ençà tenim establert que en l'evolució de les *ee* tòniques del català cal tenir en compte tant un tractament que obeeix l'etimologia (que el mot llatí corresponent tingui *e* oberta o *e* tancada, s'entén en llatí vulgar), com unes modificacions condicionades pels sons veïns (les consonants que es troben en contacte amb les *ee* resultants). I és de remarcar que, en una època que projecta tota mena d'anàlisi lingüística en la dimensió històrico-evolutiva, Fabra parteix, no de tots dos orígens llatins de les vocals *ee*, sinó dels contactes articulatoris d'aquestes vocals amb les diverses consonants, classificades pel punt d'articulació (bé que, com és natural, distingeix, dins cada grup, totes dues etimologies).

Els contactes articulatoris han modificat sovint el timbre que correspondria, segons la línia etimològica. Això no és cap novetat, en la lingüística romànica: recordem com ocorre en francès (on hi ha casos de *e* oberta, simplement perquè és travada), i fins i tot en castellà (on enregistrem el

2. *Predominio de las vocales abiertas E y O en el catalán de Barcelona*, dins *RFE*, XLIX (1966), 315-320 [citat ací, abreujadament: *Predominio*]; *Algunes normes de prosòdia catalanes, segons les rimes de Carles Riba*, dins «Festschrift Walther von Wartburg zum 80. Geburtstag, 18. Mai 1968», I. Herausgegeben von KURT BALDINGER (Tübingen 1968), 593-610 [= *Algunes normes*]; *Algunes mostres de les igualacions e = e i o = o en el català parlat de Barcelona*, apareixerà dins la Miscel·lània dedicada a Joseph M. Piel [= *Algunes mostres*]; *Phonétique et phonologie catalane*, treball llegit el 24 d'abril de 1968 al «Colloque sur la Linguistique Catalane» (Universitat d'Estrasburg, abril 1968), apareixerà dins les Actes del Colloqui esmentat [= *Phonét. et phonol.*]; *Les oppositions phonologiques e/e et o/o du catalan dans les rimes des poètes modernes*; aquest treball serà publicat a les actes del XIIè Congrès Internacional de Lingüística i de Filologia Romàniques, tingut a Bucarest, abril de 1968 [= *Les oppositions*].

3. P. FABRA, *Les E tòniques du catalan*, *RHi*, XV (1906), 9-23 (= *Les E tòniques*).

4. Crec que val la pena de fer constar, ja des d'ara, que Pompeu Fabra transcriu alguns mots amb una vocal que, si no hi ha hagut error, no correspon a la pronunciació d'avui; per exemple: *prega* i *prevere* (que ell transcriu, pàgs. 16 i 17, respectivament, amb *e* oberta, i que avui tenen *e* tancada en català oriental — malgrat que *prega* és, avui, objecte de vacil·lació, cfr. §§ 14, núm. 23; 23). O bé que, segons ell, hi ha uns quants mots que són pronunciat fixament amb *e* oberta (per exemple: *sembra*, p. 17; *crespa*, p. 18) o amb *e* tancada (per exemple: *enceta*, p. 10; *dea*, p. 22), el quals mots, però, avui són objecte, si més no, de vacil·lació entre els usuaris de la llengua, quant al timbre d'aquesta vocal (cfr. §§ 8, núm. 13; 14, núms. 14 i 15; 16, nota 71, punt 1).

mateix fenomen, bé que la nova vocal, oberta, no es mogui del camp de dispersió de l'únic fonema mitjà anterior *e* de la dita llengua).

2. Nogensmenys, tots dos factors de l'evolució de les *ee* són, com dic, desconcertants. Acabo de recordar que és corrent, en la lingüística romànica, que, malgrat que cada *e* evoluciona pel seu propi camí, el veïnatge de sons consonàntics alteri el resultat de l'evolució corresponent. I és, certament, així. Però, concretant-nos a la llengua catalana, ja d'antuvi cal reconèixer que és sorprenent que la *e* oberta del llatí vulgar evolucioni fonamentalment a *e* tancada en català, i que la *e* tancada del llatí vulgar, feta *e* neutra en tots els dialectes orientals (articulació que ha romàs en balear), arribi en barceloní — dins, és clar, del català oriental — precisament a *e* oberta (els parlars occidentals no modifiquen el timbre, tancat, d'aquesta *e* originària). I si la via històrico-etimològica és bon xic rara, també ho és la via fonètico-articulatòria, que rectifica la primera mitjançant els contactes articulatoris d'algunes consonants amb la *e*, però d'una manera molt poc sistemàtica: hi ha condicionaments de veïnatge articulatori que han vençut l'etimologia (com la *l*, de manera que la *e*, seguida de *l*, és sempre *e* oberta, sigui quin sigui el seu origen), i n'hi ha que no (com la *u* semivocal, de manera que la *e* de la síl·laba *eu* tantost és oberta, tantost és tancada, però no d'acord amb el seu timbre en llatí vulgar). Això ha dut els tractadistes a una casuística perillosa, i ha creat una situació especial, de manera que no podem explicar còmodament les *ee* partint de l'etimologia (per les modificacions articulatòries), ni partint de la pronunciació moderna (perquè l'etimologia exigeix sovint el doble tractament).

Així no ens hem de sorprendre que, quan Fabra assaja d'interpretar l'evolució de les *ee* del llatí vulgar en català, empri tan sovint formes d'expressió hipotètiques i dubitatives;⁵ que ens abassegui amb la menció d'excepcions;⁶ que aquest estat de dubte fos normal en les presentacions

5. FABRA, *Les E toniques* (només em refereixo a les pàgs. 19-23); «un précédent semble arrêter le passage...» (pàg. 19); «Les groupes... *troubleraient*... le développement...» (pàg. 19); «*Sont difficiles à expliquer*» [i hom insereix uns casos concrets]; «...*paraissent être misavants*»; «...*aurait souffert l'influence...*»; «...*doit peut-être son e ...*» (pàg. 19, n.); «...*aurait décidé le passage...*» (pàg. 20); «*On aurait analoguement dans le nom...*» (pàg. 20); «*Leur fonction expliquerait...*» (pàg. 20); «*Peut-être faut-il voir dans e...*» (pàg. 20); «*e se serait réfracté...*» (pàg. 20); «*puis il se serait produit une dissimilation..., ...serait devenu..., aurait été réduit...*» (pàg. 20); «*L'ancienne diphtongaison ... expliquerait...*» (pàg. 20); «*il serait l'effet..., se serait avancé...*» (pàg. 20); «*L'e ...aurait passé...*» (pàg. 21, n.); «...*ne semble avoir exercé aucune influence...*» (pàg. 21); «...*aurait exercé une action...*» (pàg. 21); «*C'est peut-être à l'influence d'un i...*»; «*un e se développerait..., ...il redeviendrait...*»; ainsi *aurait-on...*; et il se *serait* produit...; on *aurait...*» (pàg. 21); «... il *serait* lié à l'allongement...; ...la réduction normale *serait...*; ...*auraient donné...*; ...on *aurait...*» (pàg. 22); «...*auraient été favorisés...*» (pàg. 23).

6. Com que parteix de les consonants amb les quals la *e* es troba en contacte, i intenta d'aplicar-hi si es tracta, en cada cas, d'una *e* oberta o d'una *e* tancada del llatí

del vocalisme català de l'època;⁷ que les síntesis de fonètica històrica posteriors, establertes considerant per separat totes dues modalitats de *e* segons el vocalisme del llatí vulgar, estiguin plenes d'excepcions per raó dels famosos contactes articulatoris.⁸ D'aquesta manera, no és rar que hi hagi contradiccions, en el sentit que mots que tenen la mateixa *e* originària tenen, avui, *e* oberta o *e* tancada, segons les consonants immediates.⁹ En fi, tots aquests factors han dut a una situació — la d'avui — on és fàcil d'enregistrar una munió de contradiccions i de confusions entre totes dues vocals, fins al punt que moltes persones ignoren quina és, en cada cas, la pronunciació escaient. Aquest és el meu propòsit: d'intentar de veure quelcom de congruent dins una situació fonètica contradictòria i confusa, d'intentar de descobrir com s'orienta la llengua, de resultes del xoc entre els trets evolutius, de base etimològica, i els trets actuals, de base articulatòria, d'intentar de detectar si, sota totes aquestes manifestacions pertorbadores, no hi ha una directriu que arrenqui de la intimitat del sistema dels sons de la llengua.

vulgar, i això no és sempre congruent, ha d'enregistrar moltes excepcions. Heus-en ací algunes: 1) Labials: malgrat el tractament general (ɛ tancada llatina esdevé *e* oberta en català: *cep, rep*, etc., o bé: *devem, rem*, etc.), tenim *gep* i *neu*, i *fem* ('excrement') i *tem*, amb *e* tancada. — 2) Dentals: malgrat els tractaments generals (ɛ tancada llatina esdevé *e* oberta en català: *seda, fred*, etc., i, inversament, ɛ oberta llatina esdevé *e* tancada en català: *nét*, etc., o bé: *bé, té*, etc.), tenim *ret*, amb *e* tancada, i *set* (numeral) i *esmena*, amb *e* oberta. — 3) Alveolars: malgrat el tractament general (ɛ tancada llatina esdevé *e* oberta en català: *espès, tres*, etc., o bé: *cera, pera*, etc.), tenim *mes* (l. MENSE), *dreça, pesa* i *desa*, i *sever*, amb *e* tancada. — 4) Palatals: malgrat el tractament general (ɛ tancada llatina esdevé *e* oberta en català: *consell, orella*, etc., o bé: *empeny, senya*, etc., o bé: *aqueix, flo-reix*, etc.), tenim *ell*, i *llenya*, i *peix, creix* i *mateix*, amb *e* tancada. — 5) Velars: malgrat els tractaments generals (ɛ tancada llatina esdevé *e* oberta en català: *sec, frega*, etc., i, inversament, ɛ oberta llatina esdevé *e* tancada en català: *grec, sega*, etc.), tenim *rega*, amb *e* tancada, i *peca*, amb *e* oberta. Fabra assenyalà, encara, d'altres excepcions: per no allargar ja més aquesta nota, només diré que els mots següents són adduïts per ell mateix com a excepcions respecte a les lleis generals (d'acord amb el timbre, obert o tancat, de la vocal originària): *ginebre, gíngebre, menta, llengua*, que tenen, tots ells *e* tancada, en comptes de l'oberta que farien esperar. Vegeu, en general, FABRA, *Les E toniques*, pàgs. 9-17.

7. A. MOREL-FATIO i J. SAROÏHANDY, *Das Catalanische*, dins *Grundriss der romanischen Philologie*, I² (Strasburg 1904), 849; TOMÁS FORTEZA, *Gramática de la lengua catalana* (Palma de Mallorca 1915) (1898), pàgs. 53-56, 56-59.

8. PIERRE FOUCHÉ, *Phonétique historique du Roussillonnais* (Toulouse-Paris 1924), 28 ss.; HEINRICH KUEN, *El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana*, *AOR*, VII (1934), 81-123; A. BADIA I MARGARIT, *Gramática histórica catalana* (Barcelona 1951), 130-134, 137-141; FRANCESC DE B. MOLL, *Gramática histórica catalana* (Madrid 1952), 67-78, 84-92.

9. Un parell d'exemples, prou significatius: *encén* (forma verbal, derivada d'*i n c e n d i t*) i *encès* (forma de participi, d'*i n c e n s u*) tenen sempre, en llatí, ɛ breu (és a dir, ɛ oberta en llatí vulgar); malgrat això, els derivats catalans tenen *e* tancada (*encén*) o *e* oberta (*encès*); *pes* (del llatí *p e n s u*) i *pesa* (forma verbal, derivada de *p e n s a t*) tenen sempre, en llatí, ɛ llarga (és a dir, ɛ tancada en llatí vulgar); malgrat això, els derivats catalans tenen *e* oberta (*pes*) o *e* tancada (*pesa*).

3. En el camp de les *oo*, les coses han estat molt menys mogudes. És natural, per tal com la línia etimològica és molt més clara, tant per a la *o* oberta del llatí vulgar, com per a la *o* tancada, de manera que totes dues *oo* mantenen en general l'articulació originària (em refereixo, com, en general, a tot el treball, al català de Barcelona). Tampoc els contactes articulatoris no tenen per a les *oo* una influència modificadora de l'evolució fonètico-etimològica tan remarcable com la que hem vist que tenien per a les *ee*. Per això dic que hi ha hagut menys perturbacions.¹⁰ Nogensmenys, com veurem (és, precisament, un dels objectius d'aquest treball), també les *oo* són, avui, ocasió de vacil·lacions i de contradiccions en la pronunciació més corrent. Penso que, per raó que les *oo* no presenten, en català, cap evolució encreuada del llatí al romànic, ni una casuística tan complexa provocada pel veïnatge de consonants en contacte, la situació actual de les *oo* ens pot ajudar molt, per això mateix, a veure-hi clar en una matèria que, en el cas de les *ee*, forneix moltes dades que desorienten: així, si les *oo* també són, avui, objecte de vacil·lacions, de confusions i de contradiccions, malgrat que es tracti d'un estat menys motivat (tant del punt de vista fonètico-històric, com del fonètico-articulatori), això voldrà dir que les perturbacions en la pronunciació de les *ee* i de les *oo* obeeixen causes íntimes, que es troben a l'estructura profunda del sistema. Un pas important, en aquest terreny, fou fet per Joan Coromines, amb l'establiment de la llei d'obertura de la *o* tancada del llatí vulgar, que esdevé *o* oberta, sota unes condicions determinades.¹¹ L'autor encara hi cerca, com dic, unes condicions determinades (d'etimologia, de posició — inicial — dins el mot), però de fet ha adduït una bona col·lecció d'exemples que palesen una necessitat, dins el vocalisme català, d'obrir vocals, d'aconseguir formes vocàliques més perceptibles, d'elevant, pel cantó de les vocals, la sonoritat del sistema total de sons de la llengua.

Així és com penso que s'ha produït el que anomeno procés del problema lingüístic. De més a més, cal tenir en compte la realitat del sistema fonològic (§§ 4-5). Tenim una sèrie de dades, que ens fan veure la importància lingüística de les vacil·lacions vocàliques (§§ 6-21, i 26), quelcom de llur extensió geogràfica fora de Barcelona (§ 22), i llur expressió més acusada en els nivells més populars (§§ 23-24); més encara: la relació amb altres llengües ens permet de comprovar l'orientació cap a una obertura articulatòria (§ 25). Aquests són els fets. Coneguts els fets, almenys en la mesura que avui en és possible de conèixer-los (els detalls concrets ens abasseguen i ens impedeixen o obstaculitzen de veure'n la directriu),

10. FOUCHÉ, *Phonét. hist.*, 44-45; 53-54; KUEN, *El dialecto de Alger*, 81-84; BADIA, *Gram. hist. cat.*, 144-147; MOLL, *Gram. hist. cat.*, 84-89.

11. COROMINES, *Algunes lleis*, 206-212.

assajaré d'escatir-ne les causes, que no són, per a mi, d'ordre sòcio-lin-
güístic (§ 27) ni dialectològic (§ 28), sinó que sorgeixen de la mateixa es-
tructura de la llengua (§§ 29-31).

2. Sistema de set vocals

4. És sabut que les vocals catalanes constitueixen un sistema trian-
gular, de quatre graus d'obertura, i dividit en articulacions anteriors i ar-
ticulacions posteriors, llevat de la *a*, que no és anterior ni posterior, per
tal com es troba al vèrtex de totes dues línies articulatòries.¹²

Heus-en ací la representació:

	<i>anteriors</i>		<i>posteriors</i>
1 ^{er} grau	i		u
2 ^{on} grau			ø
3 ^{er} grau			ø
4 ^{rt} grau			a

Com veiem, hi ha un sol fonema del grau de més obertura: el fonema *a*. En efecte, les diferències articulatòries que es produeixen dins el camp de dispersió de la vocal *a*, en la línia anterior (*a* palatal) i en la línia posterior (*a* velar), no són mai significatives: no són mai sinó meres varietats fonètiques d'un únic fonema *a*, que per això fem figurar al vèrtex de totes dues línies. No cal dir que els casos de *i* oberta són realitzacions concretes del fonema *i*, i els casos de *u* oberta ho són del fonema *u*. Aquests matisos d'obertura no són funcionals en cap cas, i són regulats mecànicament pels contactes amb els sons immediats.

Hi ha, doncs, set fonemes vocàlies en català; cadascun d'ells és independent de tots els altres en la mesura que no és cap dels restants, la qual cosa resta clara si mirem sèries de set mots que només difereixin per la vocal que, essent diferent per a cada mot, assegura el seu valor funcional singularitzador. Un exemple típic pot ésser el següent:¹³

12. E. ALARCOS LLORACH, *El sistema fonemàtic del catalán*, «Archivum» III (1953), 135-146; *La constitución del vocalismo catalán*, «Studia Philologica: Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso...», I (Madrid 1960), 35-49. En aquest paràgraf em baso especialment damunt el meu treball *Phonét. et phonol.*, § 13.

13. Les definicions entre cometes senzilles ('...') són tretes del *DGLIC*. Les versions castellanes, entre cometes dobles («...») són merament orientadores.

1) **sik** — *sic* 'mot llatí que, en una transcripció, es posa entre parèntesis, al costat d'un mot equivocat o inintelligible en el text, a fi que el lector no atribueixi la falta al transcriptor'.

2) **sək** — *cec* 'privat del sentit de la vista, orb' (cast. *ciego*) = *séc* 'senyal que resta en una roba, paper, etc., que, quan plegat, ha estat sotmès a una pressió' (cast. *pliegue*).

3) **sək** — *sec* 'mancat d'humitat, d'aigua o vapor d'aigua, sense suc' (cast. *seco*) = *sec*, present d'indicatiu del verb *seure*: cast. (*yo*) *estoy sentado*.

4) **sak** — *sac* 'receptacle de roba, ordinàriament de xarpellera, fet doblant-ne un tros rectangular, cosint els voravius i deixant obert un costat, que forma la boca, la qual es reforça fent-hi un doblec' (cast. *saco*).

5) **sək** — *soc* 'calçat fet d'un sol tros de fusta buidat perquè s'hi pugui ficar el peu' (cast. *zueco*); 'soca, tros de soca, separat de l'arbre' (cast. *tronco*).

6) **sək** — *sóc*, present d'indicatiu del ver *és*: cast. (*yo*) *soy*.

7) **suk** — *suc* 'líquid contingut en certs teixits dels cossos organitzats..., d'on pot extreure's per pressió, cocció, etc.; per analogia, líquid que es desprèn d'un cos, comparable als suc dels animals i de les plantes' (cast. *jugo, zumo*).

Es tracta de set mots (deixant de banda els homònims, com *cec* = *séc*) que tenen significats diferents: *sic* | *cec* = *séc* | *sec* | *sac* | *soc* | *sóc* | *suc*. En tots ells, l'únic element d'identificació és el timbre de la vocal. La resta (la *s*- inicial, la *-k* final) sona sempre de la mateixa manera. Tenim ací una prova del valor fonemàtic i funcional de les set vocals catalanes: n'hi ha prou de substituir una vocal d'aquestes per una altra qualsevol de les sis restants, perquè el sentit de la paraula canviï sistemàticament.

De tot el que precedeix és evident que les dues *ee* (oberta i tancada) són dos fonemes diferents i que també ho són les dues *oo* (oberta i tancada). Hi insisteixo perquè es tracta d'una constatació fonamental per al tema d'aquest estudi, i, de més a més, perquè, llevat dels casos que porten accent gràfic, una sola grafia (*e*, o bé *o*) serveix per a expressar dos fonemes diferents: *e*, oberta o tancada en el primer cas, i *o*, oberta o tancada, en el segon; així, *pebre* es pronuncia amb *e* oberta, mentre que *llebre* té *e* tancada; o bé: *pobre* té *o* oberta, però *sobre* té *o* tancada. Cal tenir en compte, encara, que la influència del castellà oficial indueix a creure que en català, com en castellà, no hi hagi d'haver diferències significatives dins els fonemes vocàlics d'articulació medial: així, en castellà, *seco* i *lego* tenen la mateixa *e* (la *e* mitjana, amb tendència a tancada, típica del castellà), però els mots corresponents en català tenen, una vegada *e* oberta (*sec*), i una altra, *e* tancada (*llec*); semblantment, en castellà, els mots *toca* i *boca* tenen la mateixa *o* (mitjana, gairebé tancada), però llurs corresponents catalans tenen *o* oberta (*toca*) i *o* tancada (*boca*), respectivament.

3. Els «parells mínims»

5. És sabut que la fonologia es val, per a subratllar el valor funcional dels fonemes, del mètode d'encarar mots que només difereixin per un so, el qual, atès que és el que té la clau de la distinció, s'acredita, per això mateix, com a fonema. És el que hem vist suara amb les diferències entorn de *s-k* (§ 14). Voldria recordar, ara, uns quants exemples de «parells mínims de diferència» entre mots que sols es distingeixen de llur corresponent perquè allò que en un dels mots aparellats és una vocal oberta (*e* o *o*) en l'altre és una vocal tancada (*e* o *o*, respectivament). És, una vegada més, una prova que *e/ɛ* i *o/ɔ*, ultra sons diferents, són també fonemes diferents. A continuació insereixo, entre molts més que podrien figurar-hi, una vintena d'exemples de les oposicions *e/ɛ*, i una vintena d'exemples de les oposicions *o/ɔ*,¹⁴ per ordre alfabètic dels mots que contenen les vocals obertes corresponents:¹⁵

a) Exemples de l'oposició *e/ɛ*:

Mots amb <i>e</i>	oposats a	Mots amb <i>ɛ</i>
1) <i>be</i> «oveja»		<i>bé</i> «bien» = <i>ve</i> «viene»
2) <i>bec</i> «(yo) bebo»		<i>béc</i> «pico» (de <i>ave</i>)
3) <i>ceba</i> «cebolla»		<i>seva</i> «suya»
4) <i>cens</i> «censo»		<i>sents</i> «(tú) sientes»
5) <i>deu</i> «diez», «(tu) debes», «manantial»		<i>déu</i> «dios»
6) <i>dolent</i> ¹⁶ «doliendo» (gerundi)		<i>dolent</i> «malo»
7) <i>fe</i> «fe»		<i>fer</i> «hacer»
8) <i>mes</i> ¹⁷ «metido» (participi)		<i>més</i> «más» = <i>mes</i> «mes» (de l'any)
9) <i>mèu</i> «maullido»		<i>meu</i> «mío»
10) <i>net</i> «limpio»		<i>nét</i> «nieto»
11) <i>'neu</i> ¹⁸ «(vosotros) vais»		<i>neu</i> «nieve»

14. Comp. *Predominio*, 316-317; *Algunes mostres*, § 1; *Phonét. et phonol.*, § 13; *Les oppositions*, § 1. Vegeu també FABRA, *Gram. l. cat.*, 468 (nota) i 473 (nota).

15. Per a estalviar espai, en comptes de transcriure la significació dels exemples, em limito a consignar-ne una equivalència, merament orientadora, en castellà. Si no hi ha indicació especial, cal entendre que tots els exemples inserits figuren dins el *DGLIC*.

16. Aquest gerundi es pronuncia amb *e* oberta, vegeu, entre altres, FABRA, *Gram. l. cat.*, § 57, p. 75; i BADIA, *Gram. cat.*, I, § 163, pàg. 315.

17. Verb arcaic, però completament normal en les formes prefixades (*admès*, *remès*, *tramès*, etc.).

18. Afèresi d'*aneu*, que apareix molt sovint, sobretot en la forma corresponent d'imperatiu. Per a la *e* oberta, vegeu FRANCESC DE B. MOLL, *La flexió verbal en els dialectes catalans*, AOR, V (1932), 11.

12) <i>pera</i> «pera» (fruita)	<i>Pere</i> «Pedro»
13) <i>res</i> «nada»	<i>rés</i> «rezo»
14) <i>sec</i> «seco», «(yo) estoy sentado»	<i>séc</i> «pliegue» = <i>cec</i> «ciego»
15) <i>sèu</i> «sebo» = <i>seu</i> «sede», «(él) está sentado»	<i>seu</i> «suyo»
16) <i>te</i> «te»	<i>té</i> «(él) tiene»
17) <i>valent</i> ¹⁹ «valiendo» (gerundi)	<i>valent</i> «valiente»
18) <i>ven</i> «(él) vende»	<i>ben</i> «bien» (proclític) = <i>vent</i> «vientos»
19) <i>venen</i> «(ellos) venden»	<i>vénen</i> «(ellos) vienen»
20) <i>venç</i> «(él) vence» = <i>vens</i> «(tú) vendes»	<i>vents</i> «vientos» = <i>véns</i> «(tú) vienes»

b) Exemples de l'oposició *ɸ*/*ɸ*:

Mots amb <i>ɸ</i>	oposats a	Mots amb <i>ɸ</i>
1) <i>bota</i> «bota» = <i>vota</i> «(él) vota»		<i>bóta</i> «tonel»; «(la pelota) salta»
2) <i>com</i> «como»		<i>cóm</i> «dornajo»
3) <i>cop</i> «golpe»		<i>cóp</i> «mesura de capacitat»
4) <i>cova</i> «cueva»		<i>cova</i> «(la gallina) empolla»
5) <i>dona</i> «mujer», <i>dones</i> «mujeres»		<i>dóna</i> «(él) da», <i>dónes</i> «(tú) das»
6) <i>font</i> «fuente, manantial»		<i>fon</i> «(él) funde»
7) <i>fora</i> «fuera» (adv.)		<i>fóra</i> «(él) fuera o fuese»
8) <i>joc</i> «juego»		<i>jóc</i> «lloc on dormen les aus»
9) <i>moc</i> «(yo) nuevo»		<i>móc</i> «moco»
10) <i>mol</i> «(él) muele»		<i>moli</i> «mucho, muy»
11) <i>mora</i> «mora» (fem. de <i>moro</i>)		<i>móra</i> «mora» (fruit)
12) <i>os</i> «hueso» (i pl. <i>ossos</i>)		<i>ós</i> «oso» (i pl. <i>óssos</i>)
13) <i>pols</i> «polos» (pl. de <i>pol</i>)		<i>pols</i> «polvo» (fem.), «pulso» (masc.)
14) <i>ròssa</i> «jamelgo»		<i>rossa</i> «rubia» (fem. de <i>ros</i>)
15) <i>so</i> «sonido»		<i>só</i> «(yo) soy» ²⁰
16) <i>soc</i> «zueco», «tronco»		<i>sóc</i> «(yo) soy»
17) <i>son</i> «sueño»		<i>són</i> «(ellos) son»
18) <i>sou</i> «sueldo»		<i>sou</i> «(vosotros) sois»
19) <i>torç</i> «(él) tuerce»		<i>tors</i> «torso» ²¹
20) <i>tot</i> «voto»		<i>bot</i> «salto», «pellejo»

19. Igual que per a *dolent* (exemple núm. 6).

20. Forma menys estesa, però no inusitada, de la 1.ª pers. del present del verb *ésser*.

21. El DCVB no en transcriu la pronunciació. Sentit amb vocal oberta i amb vocal tancada, bé que sembla que la primera predomina. En aquest sentit, *tors* s'oposa, així (si més no per la seva vacil·lació) a *torç*, que té fixament *o* oberta.

II

ELS FETS

1. *Manca de fixesa del timbre vocàlic en mots hereditaris*

6. Les allusions que he fet a la manca de fixesa en les oposicions e/e i o/o (§§ 2-3) no feien sinó pronunciar el tema central d'aquest treball, com ho anirem veient a continuació. Hi ha, però, el perill sabut: en posar en relleu els casos de vacil·lació, i àdhuc de confusió, entre e/e i entre o/o , pot semblar que les excepcions pesin més, quantitativament, que el tractament general. Cal acceptar, doncs, que les vacil·lacions i les confusions entre les vocals mitjanes seran, ací, objecte d'atenció d'una manera desproporcionada. Per això voldria insistir que les oposicions e/e i o/o es compleixen, en general, amb fixesa. S'hi compleixen gairebé sempre en els casos de «parells mínims», com els esmentats (§ 5), i fins i tot podríem afegir que s'hi compleixen per força, per tal com, si no, no ens entendríem (en dir *la dóna* no puc voler dir cast. «la mujer», sinó una forma verbal del verb *donar*, cast. «(él) la da») (això no obstant, vegeu més avall § 19). Hom podria remarcar que els «parells mínims», essent en nombre crescut, àdhuc considerable, no pesen però relativament molt dins un conjunt de mots molt més considerable. Però és que, de més a més, les oposicions e/e i o/o també es compleixen, en general, amb fixesa fora ja dels «parells mínims». Un mot com *seure* només es pronuncia pertot amb *e* oberta, per més que no s'oposi significativament a cap altre (que es pronunciés amb *e* tancada) i *meva* només és dit amb *e* tancada, com *roca* té sempre *o* oberta i *boca* té sempre *o* tancada. I això fins al punt que sorprendria de sentir *seure* amb *e* tancada, o *meva* amb *e* oberta, o *roca* amb *o* tancada, o *boca* amb *o* oberta. Segons com, pronunciats així, aquests mots no serien ni tan sols compresos. Això és així, i hi insisteixo perquè no pugui semblar precisament que en valoro poc la fixesa.²²

Tanmateix, malgrat tot el que acabo de dir, el català modern dóna mostres de confondre, si més no a Barcelona, totes dues *ee* i totes dues *oo*, i més sovint que no sembla. Com ja he dit en una altra banda,²³ la contradicció entre un sistema que sembla ben establert i la dita confusió és sorprenent. Però no hi ha més remei que reconèixer-ne la realitat: el català parlat a Barcelona practica de vegades les confusions $e = e$ i $o = o$.

22. *Algunes mostres*, § 2.

23. *Algunes mostres*, § 3.

Un examen paral·lel de les vocals *ee* i *oo* dins les rimes dels poetes moderns m'ha dut a una conclusió semblant; bé que no m'he mogut de vuit poetes (Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Carner, «Guerau de Llost», Josep M. López-Picó, Josep M. de Sagarra, Carles Riba i Salvador Espriu), diversos factors (llur significació, llur categoria, llur obra poètica, llur preocupació idiomàtica, etc.) permeten de generalitzar. I bé, tots ells presenten confusions $e = \text{e}$ i $o = \text{o}$, o bé han emprat, en rima, mots de pronunciació dubtosa o equívoca.²⁴ Els poetes, de qui acostumem de dir que posseeixen el sentit de la llengua, a qui recorrem sovint per comprovar si un tret expressiu ha d'ésser considerat genuí d'un punt de vista normatiu, els poetes, dic, ens indueixen a creure que, realment, hi ha alguna cosa que no funciona, dins el sistema vocàlic del català (que, si més no de moment, redueixo — en aquest treball — al barceloní).

Però, com és fàcil de comprendre, la presumpta clivella en el funcionament del vocalisme no resta limitada a les rimes dels poetes. Si considero important el fenomen és perquè les irregularitats en les rimes són l'indici pel qual podem inferir confusions i vacil·lacions vocàliques en la llengua comuna. I és ben bé així. A Barcelona, si hom afina bé l'oïda i hi para atenció, s'adona aviat d'un bon nombre d'irregularitats en la pronunciació de les vocals: mots que, per raons etimològiques i de fonètica històrica, haurien de tenir *e* tancada, poso per cas, són pronunciats amb *e* oberta, i al contrari; semblantment ocorre amb la *o* tancada i amb la *o* oberta. De més a més, puc adduir el testimoni de molts catalans de soca-rel (vull dir no immigrants) que m'han preguntat adés adés com cal pronunciar tal mot o tal altre (entre molts més, ho recordo, per exemple, de *llesca*, *sembla*, *exhorta*, *espona*), tot referint-se sempre a casos, com els esmentats, de les vocals mitjanes *ee* i *oo*.²⁵

7. Les susdites irregularitats palesen fins a l'evidència que, per a molta gent, no és clar, quant a bon nombre de mots, si tenen *e* oberta o *e* tancada, o si tenen *o* oberta o *o* tancada. I, en efecte, els podem sentir pronunciats de totes dues maneres. Es tracta de vacil·lacions en el vocalisme que no són, sens dubte, dels darrers anys (§ 27). Tampoc no són, però, molt antigues, si més no en llur manifestació cristallitzada en pronunciacions contradictòries i confusionàries. Des d'aquest angle, sembla que podem afirmar que la situació s'ha agreujat en els gairebé setanta anys d'aquest segle; les dues darreres línies de l'article de Pompeu Fabra de l'any 1906 diuen així: «On constate des hésitations analogues [entre e/e i entre o/o] même parmi les mots d'origine populaire, mais elles

24. *Les oppositions*, passim.

25. *Algunes mostres*, § 3.

ne sont pas fréquentes».²⁶ Si recordem la independència amb què Fabra assenyalava d'altres defectes de la llengua (només un exemple: la pronunciació sorda **tx** per la sonora **tj** en *viatge*, *metge*, etc.),²⁷ comprendrem que, si les confusions **ɛ = e** i **ɔ = o** haguessin tingut les dimensions que tenen avui, no s'haurien alliberat de les crítiques del mestre. Com ho hem vist per les ratlles que n'acabem d'esmentar, no és que Fabra no reconegués l'existència d'algunes vacil·lacions, però és ben clar que considerava que n'hi havia molt poques, i que en cap moment les proporcions del fenomen no preocupaven massa. Això significa, com deia suara, que fa setanta anys el fenomen no havia cristallitzat en unes formes computables; quant a l'origen i a les arrels de tots aquests comportaments vocàlics, crec, però, que són molt llunyans (comp. §§ 29-31).

Sé que hom podrà objectar-me: «Tot això és simplement que moltes persones no pronuncien bé. D'altra banda, tampoc no en tenen la culpa. Si poguéssim ensenyar bé la llengua...». I concloure: «Per tant, això és suscitar, sense necessitat, un problema que en definitiva només pot perjudicar la mateixa llengua». I no és pas que jo m'inventi aquesta objecció, que m'ha estat posada més d'una vegada, en exposar jo oralment, i a grans trets, el fenomen que estudio ací.

En primer lloc, haig de dir que la base d'aquest treball són uns quants fets. Hi parteixo, doncs, d'unes dades de pronunciació, recollides totes a Barcelona, en els darrers temps, de manera que, tot escoltant pel carrer, tothom en pot comprovar fàcilment l'existència. Això vol dir que m'he esforçat a evitar en tot moment la reacció del «gramàtic» (que postula com *cal pronunciar*), per adoptar sistemàticament la del «lingüista» (que observa com *hom pronuncia*).²⁸

En segon lloc, no és pas que les persones alludides no pronunciiïn bé.

26. FABRA, *Les E toniques*, 23. Tanmateix, serà bo de recordar que, a fi de segle, ja hi havia qui havia remarcat la manca de consistència de les oposicions entre vocal oberta i vocal tancada. Milà i Fontanals, per exemple, en parla, l'any 1875, dins els *Estudios de lengua catalana*. I els autors del tractat de català dins el *Grundriss* de GRÖBER (A. MOREL-FATIO i J. SAROÏHANDY, cfr. ací, § 2, nota 7), se'n feren ressò. Després d'assenyalar que les *EE* tenen una evolució en certa manera desconcertant, i que les *oo* són més fidels a l'etimologia, afegeixen: «Der Unterschied zwischen den offenen und geschlossenen Vokalen ist nicht ganz so merklich wie im Französischen und die Dichter haben zu allen Zeiten, gleich den italienischen, aber wohl aus andern Gründen, *o* oder *e* mit den betreffenden offenen Vokalen reimen lassen. Milà i Fontanals hat... eine lange Liste von Wörtern mit betontem *o* und *e*, nach ihrer Qualität geordnet, zusammengestellt; seiner Meinung nach wäre *e* im allgemeinen offener, *o* geschlossener Vokal. Aber es giebt zahlreiche Ausnahmen von dieser Regel, und man erkennt nicht immer den Grund für die Begünstigung des einen oder anderen Vokals in der Aussprache» (pàg. 849). Es evident que avui no ho diríem així, però és interessant de constatar que, per a algú, el fenomen ja tenia, fa prop d'un segle, una certa entitat.

27. Per exemple, FABRA, *Gram. l. cat.*, § 5, pàg. 8.

28. *Algunes mestres*, § 4.

Aquest retret pot valer per a uns quants exemples concrets.²⁹ Però en la majoria dels casos no és tasca fàcil d'establir si la pronunciació correcta ha d'ésser amb vocal oberta o amb vocal tancada: com hem vist (§§ 2-3), en català s'encreuen els criteris de fonètica històrica amb els de fonètica articulatòria, de manera que sovint és dubtós de dir com caldria pronunciar un mot determinat: els mateixos especialistes no es posarien d'acord, i, de fet, no sempre tots pronuncien de la mateixa manera. Som molt lluny de tenir, ben establerts, uns criteris prosòdics clars, en aquest terreny.

Tanmateix, hi ha més, encara: fins i tot si la pronunciació procedent en cada cas fos sempre molt clara, d'un punt de vista científic, de tal manera que per a la prosòdia normativa ja no hi hagués dubtes, encara aleshores tindríem posat un problema de pronunciació del català, ja que és evident que molta gent no distingeix sempre entre vocals obertes i vocals tancades, en una sèrie de mots concrets. El funcionament de les llengües no va, en general, de dalt (l'Acadèmia) a baix (la massa parlant). Si hi ha quelcom que mina l'actual sistema vocàlic del català (i és això el que observo d'un temps ençà, i el que intento de fer veure ací), l'única conseqüència positiva que treuríem d'establir una pronunciació correcta seria d'alentir el ritme de propagació i de consumació del fenomen detectat ara, tot just en els seus inicis (i això, deixant de banda que som dins un cercle viciós: si ens costa tant d'establir la pronunciació correcta, és perquè hi ha quelcom que mina, com dic, el sistema).³⁰

29. Precisament en alguna banda (per exemple: *Phonét. et phonol.*, § 13) he propugnat, i ací ho reitero, que els diccionaris catalans — penso concretament en el *DGLIC* — consignin sistemàticament, per a totes les *ee* i *oo* tòniques (que no duen accent gràfic) si han de pronunciar-se amb vocal oberta o tancada. Aquesta mesura, tan desitjable, no portaria dificultats greus en un nombre determinat de mots. En canvi, per a molts d'altres, la tasca no seria pas senzilla, com dic a continuació. Però crec que la mesura és tan desitjable, que valdria la pena d'incórrer, en algun cas, en possibles solucions no prou justificades científicament, si així teníem establerta, amb fixesa, la pronunciació correcta. Tot això, mirant de cara endins. Quant als avantatges d'una tal fixació per als qui aprenen el català des d'altres llengües (immigrants, estrangers, etc.), seria perdre el temps de glossar-los.

30. Prou s'escarrassaven els erudits i els gramàtics del segle XVIII, a França, a fer fer la distinció entre *ll/y*, i a fer pronunciar «famille» i no «famíye». No en van treure res, malgrat que el sistema consonàntic era més lògic i més congruent abans de la igualació *ll = y*. Un altre exemple, ben actual: l'Acadèmia Espanyola, malgrat els potents recursos contemporanis (escola, premsa, ràdio, televisió), és incapaç d'aturar el «ieisme» (*ll = y*); i tan còmode que és, de distingir, en castellà, entre «halla/haya!» La distinció fóra, certament, còmoda, però és evident que la llengua, que no se sent regida precisament per la comoditat ni per la lògica, cerca d'altres camins. També seria molt útil de distingir, en català, entre (*ell*) *beu* (cast. «bebe») / (*ell*) *veu* (cast. «ve»), i no sé que s'hagi acudit a ningú de proposar de restablir la distinció entre *b/v*. Les llengües no són governades per les acadèmies; són les acadèmies que, atentes a les directrius que orienten les evolucions de les llengües, cerquen d'interpretar-les, i, en la mesura que els és possible, les canalitzen.

Ès ja hora de reportar els fets.³¹ Inscric, a continuació, uns quants exemples de mots amb *e* i amb *o*, que he sentit pronunciats, a Barcelona, unes vegades amb vocal oberta, d'altres amb vocal tancada. Seria absurd de pretendre que els casos que inseriré són una llista completa, ni de bon tros. Jo mateix posseeixo molts més materials. Però espero que, amb els que ara publico, n'hi haurà prou per a fer veure la realitat de les confusions, o, almenys, de les vacil·lacions, entre *e/e* i entre *e/o*. D'altra banda, el fet d'enregistrar uns casos de confusió vocàlica és independent, ara, de l'extensió social del fenomen; no gensmenys, bé que no puc precisar si aquesta és de major o menor grau, m'ha semblat que convenia que n'annotéssim l'existència, encara que arribés a ésser, en algun cas, poc estesa. La presència d'un mot dins les llistes que seguiran vol dir que em consta que hi ha qui hi practica la confusió, perquè jo mateix l'he constatada, i no pas una sola vegada.³² Transcric, a continuació, sèries d'exemples de vacil·lacions i de confusions entre *e = e* (primer, partint dels que tenen *e* oberta, § 8; després, dels que tenen *e* tancada, § 9; hi afegiré, encara, alguns casos trets de la conjugació, § 10),³³ i entre *o = o* (primer, els de *e* oberta, § 11; després, els de *o* tancada, § 12).³⁴

31. És del tot impossible de transcriure la llista completa dels exemples que tinc recollits. Entre tots els casos (general, §§ 8-12; formes rizotòniques dels verbs, §§ 14-15; mots savis, §§ 17-18) posseeixo uns tres-cents exemples de paraules o formes verbals amb *e* i amb *o* tòniques, en les quals he sentit, reiteradament, confusió de timbre vocàlic, o, si més no, he advertit vacil·lació en la persona. Tots els casos han estat recollits a Barcelona. D'altra banda, no puc deixar d'adduir un nombre relativament elevat de casos, per tal com ells forneixen la base de tot el treball. Amb tot, em veig obligat a limitar-ne les llistes. Atès que, dins el cas general (§§ 8-12), dono els materials separant els de vocal oberta «correcta» i els de vocal tancada «correcta», i que són més nombrosos els que, tenint *e* o *o* tancada, són sentits amb vocal oberta que no a l'inrevés (cfr. § 13, nota 56), n'hi incloc 15 de *e* oberta (§ 8), i 25 de *e* tancada (§ 9), així com 15 de *o* oberta (§ 11), i 25 de *o* tancada (§ 12). Com que ja n'he donat a conèixer alguns exemples en una altra banda (cfr. *Algunes mostres*, § 5), procuro, en principi, de no inserir exemples que ja hi figuren (allí foren 20 casos de totes dues *ee* i 20 casos de totes dues *oo* — la meitat, doncs, que ací —). Haig de dir, però, que no he procedit sempre així, tant per no deixar de reproduir ací els casos que considero més característics i més sovintejats, com per raó del retard amb què sembla que apareixerà l'altre treball.

32. *Algunes mostres*, § 4.

33. Es tractarà, en aquest grup, d'uns quants casos de verbs, uns en relació amb el tema verbal (com *feia*, etc.), d'altres pròpiament de desinències verbals (en formes conjugades, en gerundi), etc. Les manifestacions més importants del fenomen, en el terreny del verb, apareixen a propòsit de les vocals arizotòniques, i això serà objecte d'un capítol especial (§§ 13-15).

34. Algú podrà preguntar-se: si es tracta de confusions *e = e* i *o = o*, ¿com podem partir de mots que tenen la vocal oberta o tancada? Cal fer algunes distincions: hi ha casos que són gairebé universals de vocal oberta (o tancada), i, malgrat que hi hàgim constatat confusions, no hi ha dubte sobre llur atribució. D'altres, certament, posen veritables problemes de classificació: en general, parteixo de la pronunciació anotada dins el *DCVB*, (encara que de vegades la discuteixo), o de la que sembla predominar a Barcelona; en menys ocasions tinc en compte les condicions etimològiques. Serà bo,

8. Casos de confusió en mots que tenen *e* oberta :

1) *concebre*. El DCVB transcriu ϵ , però totes dues *ee* coexisteixen a Barcelona (= B.).

2) *conreu*. DCVB ϵ . Sentit també ϵ .

3) *crepè*. El DCVB no n'indica la pronunciació, bé que l'ortografia ens diu, explícitament, que és una *e* oberta. A B. hom hi sent, d'una manera indistinta, totes dues *ee*. És un gallicisme que té, originàriament, vocal tancada (fr. *crêpé*), que ha sofert, però, el tractament característic dels manlleus al català (§ 25).

4) *deixeble*. DCVB: ϵ . Aquesta sembla la vocal més procedent, per raons etimològiques (llatí *discipulu té* γ , ço és *e* tancada); però la pronunciació més estesa, gairebé universal, a B., és amb ϵ .

5) *esplet*. DCVB: ϵ . Sentit, p. e. en lectures amb veu alta, amb ϵ i amb ϵ . Josep Carner fa rimar *espleta* :: *quieta* (ϵ) (*Les oppositions*, § 19).

6) *hebreu*. DCVB: ϵ . A B., però, hom sent totes dues *ee* (pensem, p. e., en lectures bíbliques).

7) *idea*. El DCVB, que addueix la ϵ per al valencià, dóna ϵ per al mallorquí i per al barceloní. A B. la ϵ sembla predominar.³⁵

8) *lleure* (subst.). DCVB: ϵ (i la mateixa ϵ és atribuïda al verb *lleure*). Cas típic de vacil·lació en barc., on hom sent totes dues *ee*.

9) *percebre*. DCVB: ϵ . Sentit amb totes dues *ee*.

10) *pleta*. DCVB: ϵ . Sentit també amb ϵ .

11) *re* (nota musical). El DCVB diu que la *e* és oberta pertot arreu, dins el territori de la llengua catalana. En realitat hom hi sent, a B., totes dues *ee*. Potser, si cal primfilar, diríem que ací passa quelcom semblant a la *o* de *do* (també nota musical, cfr. § 12, núm. 10), bé que d'una manera força menys accentuada. Com a nom de la nota, solt, sembla predominar-hi la ϵ , mentre que, en curs de frase (o p. e. en un títol: *concert en re per a flauta i orquestra*), un hom diria que aleshores és la *e* oberta la que hi sentim més sovint. Però és molt poc precís.

12) *romesco*. DCVB: ϵ . La ϵ predomina a B.

13) *sembra* (subst.). És un exemple característic de la distribució de la *e* tancada llatina: ϵ (occid.), ϵ (or.), ϵ (mall.). La *e* oberta barcelonina d'aquest mot ja fou assenyalada per Pompeu Fabra (cfr. § 2, nota 4). A B. hom sent totes dues *ee*, bé que la ϵ sembla predominar-hi. Cas típic de vacil·lació en les rimes dels poetes. Josep Carner: *sembra* :: *setembre* (ϵ) *novembre* (ϵ) :: *sembra* (*Les oppositions*, § 19); «Guerau de Liost»: *setembre* (ϵ) :: *sembra* :: *fembra* (ϵ) (*id.*, § 23); J. M. de Sagarra: *novembre* (ϵ) :: *sembra* (*id.*, § 32).

14) *ver, vera*. Cal dir d'entrada que és un adj. poc emprat, a B. (hom hi diu sobretot *verdader*, que per cert no és al DGLIC; hi ha, de més a més, *vertader, veritable*). En lectures en veu alta hom hi pronuncia generalment ϵ . En canvi, el DCVB transcriu ϵ (i dóna la notació $v\epsilon$, també, doncs, sense la *-r*). Segons la

doncs, que hom no atribueixi massa importància al fet mateix de la classificació de les vocals, dins aquests §§ 8-12.

35. En un altre indret (§ 16, nota 71, I) faré veure com és de vacil·lant el timbre de la *e* en mots que tenen *-ea*.

mateixa font, tenim **vɛr** en occid., i **vɛ** en mall., com escau a una **E** tancada originària.

15) *veilla* (i *re-*). *DCVB*: **ɛ**. Altre cas de distribució de **E** tancada llatina: **ɛ** (occid.), **ɛ** (or.), **ɛ** (mall.). A B. coexisteixen totes dues *ee* en proporcions aparentment semblants.

9. Casos de confusió en mots que tenen *e* tancada :

1) *alçaprem*. *DCVB*: **ɛ**, que és la pronunciació més estesa (comp. *prémer*). Amb tot, és molt corrent de sentir aquest mot amb **ɛ**.

2) *bleix*. *DCVB*: **ɛ**. Sentit també amb **ɛ**.

3) *complet*. *DCVB*: **ɛ**. Cas típic de vacil·lació: hom sent, en proporcions iguals, totes dues *ee*.

4) *conserva*. *DCVB*: **ɛ**, que és la pronunciació general. No és inusitat de sentir-hi **ɛ** en ambients populars (cfr. § 23).

5) *destre*. *DCVB*: **ɛ**. Se sent també amb **ɛ**.

6) *discret*. *DCVB*: **ɛ**. En efecte, generalment té **ɛ**; però sentit també amb **ɛ**. Joan Maragall fa rimar *discret* :: *fred* (**ɛ**) (*Les oppositions*, § 14).

7) *escudella*. *DCVB*: **ɛ**, que és la pronunciació més estesa. No és rar, però, de sentir **ɛ**, sobretot en medis populars. Cfr. la frase, molt vulgar, *això ja em fa escudella 'em fa fàstic'* (cfr. § 23).

8) *esquella*. *DCVB*: **ɛ**, que és la pronunciació més corrent. Té una geografia poc coherent (§ 22, núm. 4). A B. també s'hi sent la **ɛ**, especialment en la dicció més popular (cfr. § 23).

9) *esquerp*. *DCVB*: **ɛ**. Evidentment, és un cas típic de vacil·lació a B., on aquest mot és pronunciat amb **ɛ** i amb **ɛ**. També hi vacillen els poetes: el parell *esquerp* :: *verb* (**ɛ**) es troba en I. López-Picó i en Carles Riba (*Les oppositions*, §§ 28, 36).

10) *euga*. *DCVB*: **ɛ**. No manca la **ɛ**, bé que minoritària.

11) *feble*. *DCVB*: **ɛ**, i així és com hom pronuncia al més sovint. La **ɛ** apareix en medis molt populars (cfr. § 23).

12) *feltre*. *DCVB*: **ɛ**. Sentit també **ɛ**.

13) *llec*. *DCVB*: **ɛ**. Sentit també **ɛ**.

14) *llengua*. La *e* hi té una distribució geogràfica molt irregular i molt poc coherent (§ 22, núm. 7). El *DCVB* no n'indica la pronunciació a B. (el cat. or. hi posa adés **ɛ**, adés **ɛ**). A B. hom sent totes dues *ee*. La *e* oberta predomina en el llenguatge més popular (cfr. § 23). Sembla que ho confirma que el *DCVB* digui que *llengua* té *e* tancada en «català oriental literari» (§ 22, núm. 7).

15) *llesca*. El *DCVB*, que diu que aquest mot té **ɛ** en cat. or., transcriu, però, **ɛ** per a B. La pronúncia té poca congruència geogràfica (§ 22, núm. 7). Tot això ja és indicatiu d'una vacil·lació ben típica en bare.

16) *lleu* (adj.). *DCVB*: **ɛ**. Sentit també **ɛ**.

17) *membre*. *DCVB*: **ɛ**. Sentit també **ɛ**.

18) *nervi*. *DCVB*: **ɛ**. Nogensmenys, a B. hom sent molt més la **ɛ** que la **ɛ**, la qual no és, però, inoïda.

19) *peïxer*. *DCVB*: **ɛ**. Sentit també **ɛ**.

20) *prest.* DCVB: ϵ . Amb tot, potser perquè es tracta d'un mot poc emprat, no és rar de sentir-hi ϵ , p. e. en lectures en veu alta.

21) *primavera.* El DCVB transcriu ϵ pertot (llevat de dos punts en cat. occid. que tenen ϵ). Nogensmenys, aquest és un dels casos més típics de vacil·lació a B., els barcelonins es divideixen en dues grans meitats, bastant regulars: els qui pronuncien ϵ i els qui pronuncien ϵ . Tractant-se d'una E tancada en llatí vulgar, sembla que la solució més procedent en cat. or. (i, per tant, a B.) seria la ϵ . Però no és així. Totes dues pronúncies són confirmades pels poetes.³⁶

22) *retre* (i formes conjugades accentuades: *rets, ret, etc.*). DCVB: ϵ . Poc emprat espontàniament. En lectures en veu alta és pronunciat generalment ϵ , però sentit també ϵ . J. M. López-Picó fa rimar: *es ret :: la set* (ϵ). (*Les oposicions*, § 28).

23) *romeu.* El DCVB no duu transcripció fonètica, però, a jutjar pels noms de família *Romeu, Romeva*, pronunciat correntment amb ϵ a B., sembla que cal considerar aquest mot com de *e* tancada: ϵ , i és així com s'acostuma de sentir; nogensmenys, l'he sentit alguns cops amb ϵ .

24) *terrestre.* DCVB: ϵ . Sentit també ϵ .

25) *vesta.* DCVB: ϵ . Sentit també ϵ .

10. Casos de confusió entre totes dues *ee*, trets de la conjugació. — Haig de dir que aquest punt podria ésser molt i molt llarg. El reduiré, però, a alguns exemples esparsos.³⁷ Hi ha una sèrie de casos verbals, en els quals es produeixen vacil·lacions, quant al timbre de la vocal *e*, dins el català oriental, i de vegades dins el mateix parlar de Barcelona. Les terminacions verbals *-em, -eu* tenen *e* oberta en els parlars orientals.³⁸

Però les coses no són ja tan fixes quan es tracta de verbs de conjugació irregular. El verb *anar* fa, als presents de l'indicatiu i del subjuntiu, *anem, aneu*. *Anem* (a l'indicatiu) té ϵ a tots els parlars orientals, llevat

36. Exceptuant Salvador Espriu, tots els altres poetes catalans examinats fan sortir *primavera* en llurs rimes. Quatre d'ells pronuncien aquest mot amb *e* tancada, a jutjar pels mots que hi fan jugar en rima: Són: 1) J. Verdaguer: *datilera* (ϵ) :: *primavera* :: *com era* (ϵ) (ara només escullo un exemple de cada poeta — en tinc, en conjunt, una quarantena, cfr. *Les oposicions*, § 44); 2) «Guerau de Liost»: *primavera* :: *gelera* (ϵ); 3) J. M. de Sagarra: *lavenera* (ϵ) :: *primavera*; 4) Carles Riba: *primavera* :: *lleugera* (ϵ). Els tres restants donen a la *e* de *primavera* valor de vocal oberta: 1) Joan Maragall: *primavera* :: *terra* (ϵ); 2) Josep Carner: *cera* (ϵ) :: *primavera*; 3) J. M. López-Picó: *primavera* :: *cera* (ϵ). La dita proporció, 4 de ϵ , 3 de ϵ , sembla correspondre a la de la realitat sòcio-lingüística de Barcelona. Però hi ha més encara: n'hi ha tres, sobretot (Verdaguer, «Guerau de Liost» i López-Picó), que es contradueixen, per tal com, en algun cas, fan rimar *primavera* amb mots que tenen una *e* de timbre altre que el que hem vist. Per a tot això, cfr. *Les oposicions*, §§ 43-45.

37. La base de les informacions utilitzades ací és l'estudi de FRANCESC DE B. MOLL, *La flexió verbal en els dialectes catalans*, AOR, II (1929) - V (1932).

38. MOLL, *La flexió*, II (1929), 81-82 (*cantem, canieu*), 100 (*correm, correu*), 123 (*rebem, rebcu*), 137 (*temem, temeiu*), etc., entre moltes d'altres que podríem esmentar. A partir d'ací, i en tot aquest paràgraf, em referiré a aquest treball de F. de B. Moll, dins mateix del text, indicant volum, any i pàgina de la publicació mencionada entre parèntesis.

de dues localitats, que tenen *ɸ* (V, 1932, 11); però, al subjuntiu, l'excepció (també de dues localitats que tenen *e* tancada) es produeix de manera que només una de totes dues localitats té *ɸ*, en tots dos modes (V, 1932, 14). Amb *aneu* passa quelcom semblant (V, 1932, 11 i 14). L'imperfet de subjuntiu (*anés*, etc.), que té *ɸ*, no deixa de tenir, en un punt de català oriental, la *e* oberta (V, 1932, 15). A l'imperatiu, *anem* té també *ɸ* (però trobem *ɸ* a tres punts, dos d'ells Terrassa i Vilafranca del Penedès). Sempre a l'imperatiu, *aneu* (que té *ɸ* en general) presenta dos punts amb *ɸ* (un d'ells, Vilafranca del Penedès, però ara Terrassa no hi és), etc.

El gerundi del verb *ésser* té, entre d'altres formes, *essent*. I bé, la *e* hi sol ésser tancada, però no deixem de trobar *ɸ* en un punt (Blanes) (V, 1932, 31-32), etc.

Però on la vacil·lació, ultra el català oriental en general, ateny ja la mateixa ciutat de Barcelona, és al verb *fer*. Les formes *fem* i *feu* tenen totes dues vocals, en barceloní: la *ɸ* hi és més freqüent, la *e* hi és més justificada en fonètica evolutiva (hi ha també vacil·lació en català oriental, V, 1932, 44). Retrobem una situació anàloga a l'imperfet (*feia*, etc.): en català oriental hi ha totes dues pronunciacions (V, 1932, 44), i això mateix passa a la ciutat de Barcelona: hom hi sent totes dues *ee*, bé que, també ací, la modalitat oberta sovinteja més.³⁹

II. Casos de confusió en mots que tenen *o* oberta:

- 1) *absort*. DCVB: *ɸ*. Sentit també *ɸ*.
- 2) *conxorxa*. DCVB: *ɸ*. Cas típic de vacil·lació entre totes dues *oo* en *barc*.
- 3) *corb*. DCVB: *ɸ* (per a tot el domini lingüístic). Això no obstant, la pronunciació amb *ɸ* és força estesa a B. (Per a una rima de Josep Carner, vegeu, ací mateix, el núm. 10.)
- 4) *dors*. DCVB: *ɸ*. En realitat, però, a B. hom sent tant, o més, la *ɸ* que la *e*.
- 5) *eixorc*. DCVB: *ɸ* (*xorc* hi és transcrit també amb *o* oberta). En lectures en veu alta, hom hi sent sovint la *ɸ*.
- 6) *flonjo*. DCVB: *ɸ*. Sentit també *ɸ*.
- 7) *forja*. DCVB: *ɸ*. Sentit també *ɸ*.
- 8) *galop*. DCVB: *ɸ*. Cas típic de vacil·lació entre totes dues *oo*. «Guerau de Liost» fa rimar *llop* (*ɸ*) :: *galop* :: *glop* (*ɸ*), i *galopa* :: *sopa* (*ɸ*). (*Les oppositions*, §§ 24 i 25).⁴⁰
- 9) *mos* (*de pa*). DCVB: *ɸ*. A B. hom hi sent molt sovint *ɸ*.

39. F. DE B. MOLL, en l'article citat, atribueix sempre, per a les dites formes del verb *fer*, la *ɸ* a Barcelona (V-1932, 44). També FABRA, *Gram. l. cat.*, 89-90, dona per a Barcelona només les solucions amb *e* oberta.

40. Aquest cas, del substantiu *galop*, val igualment per a les formes rizotòniques del verb *galopar*, on la gent vacil·la entre *ell galopa*, i *ell galopa* (cfr. § 13). De fet, en els exemples adduïts (rimes de poetes) ja hi ha un exemple del cas de la forma verbal.

10) *orb*. DCVB: φ . Mot no molt emprat espontàniament. En lectures en veu alta hom el pot sentir amb qualsevol de totes dues oo. Potser pel seu to menys popular, aquest mot ha esdevingut un cas típic de vacil·lació en les rimes dels poetes. Josep Carner: *destorb* (φ) :: *orb*, i *orb* :: *destorb* (φ) :: *corb* (φ) (cfr. ací, núm. 3) (*Les oppositions*, § 20); «Guerau de Liost»: *torba* (φ) :: *orba* (*id.*, § 24, nota; § 25, nota; § 37, nota); J. M. López-Picó: *orba* :: *fosques* (φ) (malgrat l'assonància, la rima vocàlica és prou explícita) (*id.*, § 37, nota); Carles Riba: *corbes* (φ) :: *orbes* (*id.*, § 37).

11) *osca* (subst). DCVB: φ . Sentit també φ .

12) *sostre*. El DCVB transcriu φ per a tot el domini català, llevat de la ciutat de B., on té φ . Això vol dir que té una geografia poc coherent (cfr. § 22, núm. 10, i nota). Hom sent aquest mot a B. amb totes dues oo. Diversos poetes presenten la rima *sostre* :: *rostre* (Josep Carner, «Guerau de Liost», López-Picó, J. M. de Sagarra) (*Les oppositions*, § 37), on cal interpretar que *sostre* té φ (per tal com *nostre* té també predominantment o oberta).

13) *trot*. DCVB: φ . Sentit també φ .

14) *udol*. DCVB: φ . La φ sovinteja molt, a B., al costat de la φ .

15) *vot*. DCVB: φ . A B. hi ha vacil·lació, i bastant estesa, entre totes dues oo, malgrat que, quan hom pronuncia *vot* amb φ , el mot pot confondre's amb *bot* (cast. «salto», cast. «odre»), que té o tancada, i potser amb *bot* 'embarcació' (que té o ja menys fixa, vegeu § 12, núm. 3). Cfr., per a tots aquests mots, § 19, núm. 3.

12. Casos de confusió en mots que tenen o tancada :

1) *boa*. El DCVB no n'indica la pronunciació. Mot no molt freqüent, que hom sent a B. amb totes dues oo.

2) *boda* (i *bodes*). DCVB: φ . A B. hom hi sent força sovint la vocal oberta, malgrat que la tancada hi predomina. La o oberta sembla característica del llenguatge popular (cfr. § 23).⁴¹

3) *bot*. La pronunciació de *bot* (= cast. «salto» i cast. «odre») no sembla objecte de cap vacil·lació: la φ hi és assegurada, i així ho confirma també el DCVB. Quant a *bot* 'embarcació' i a *bot* 'peix', per començar, el DCVB no n'indica la pronunciació; a B. hom no coneix la terminologia marinera, i la gent (he fet la pregunta corresponent manta vegada) dubta entre la o oberta i la o tancada.⁴² Cfr., per a tots aquests mots, § 19, núm. 3.

4) *boxa*. El DCVB no n'indica la pronunciació. Hom hi pronuncia φ i φ . Sembla que la vocal oberta es troba més en les persones menys cultes (cfr. § 23).

5) *canoa*. El DCVB no n'indica la pronunciació. A B. hom hi sent tant la φ com la φ .

41. Es tracta d'un dels exemples adduïts per COROMINES, *Algunes lleis*, 207-208. Malgrat que l'autor ja hi reconeix que «alguns diuen bodes», sembla deixar establert que la pronúncia dominant és amb φ , ja que iguala aquest mot i *vot* (cfr. ací, § 11, núm. 15). No hi ha cap informació sobre geografia de la forma *boda*.

42. Sembla que *bot* 'embarcació' té la vocal tancada segura, si més no a la Costa de Ponent i a Tarragona, i també a Mallorca.

6) *cofoi*. DCVB: ϕ . Així pronuncia, certament, molta gent. Nogensmenys, la ϕ sembla ésser més estesa, encara, a B. Es tracta, doncs, d'un cas típic de vacil·lació.

7) *colós*. DCVB: ϕ . L'accent gràfic confirma la transcripció del DCVB. Malgrat això, hom hi sent molt sovint la ϕ , probablement més sovint que la mateixa vocal tancada.

8) *cot* (dins l'expressió *cap cot*). DCVB: ϕ . Hom sent molt sovint la ϕ . Cas típic de vacil·lació en barc.

9) *do* (subst.; cast. «don»). DCVB: ϕ . Malgrat això, a B. la pronunciació amb *o* oberta és sens dubte molt més estesa.⁴³

10) *do* (nota musical). El DCVB no n'indica la pronunciació, però és evident que es tracta d'un cas típic de vacil·lació. Si, dient o cantant les notes soltes (*do, re, mi*, etc.), sembla predominar la ϕ (sense, però, que manqui la vocal oberta), en canvi, quan el mot és part d'un conjunt (p. e.: *simfonia en do major*), sembla més estesa la ϕ (i sense, però, que manqui la vocal tancada) (Cfr., per a *re*, § 8, núm. 11).

11) *dojo* (*a*). DCVB: ϕ . A B. hom hi sent tant la vocal tancada com la vocal oberta.

12) *forma* (subst.). DCVB: ϕ . Sentit, de vegades, amb ϕ . La vocal oberta apareix sobretot en el compost *reforma*.⁴⁴ Amb el significat històric del moviment que originà el protestantisme, *reforma* és pronunciat sovint també amb ϕ (cfr. *conforme*, § 18, núm. 8).

13) *gola*. DCVB: ϕ . Cas típic de vacil·lació a B.: hom sent totes dues *oo*.

14) *jou*. DCVB: ϕ . Nogensmenys, la pronunciació espontània de molts barcelonins és ϕ . Es tracta, certament, d'un mot rural, i això deu facilitar la desco-neixença de la pronúncia correcta. Però, en sentit figurat (l'Evangeli; l'emblema de la «Falange», etc.), també hi enregistrem vacil·lació, i àdhuc predomini de la vocal oberta. Afegiré que fins i tot la pronunciació del mot en zones rurals és, també, poc coherent (§ 22, núm. 6).

15) *llot*. DCVB: ϕ . Cas típic de vacil·lació a B., entre totes dues *oo*. Altrament, no sembla tenir una geografia dialectal del tot congruent (§ 22, núm. 8). El topònim *Riudellots* (la Selva) és pronunciat espontàniament, a B., amb *o* oberta.⁴⁵

16) *mofa*. DCVB: ϕ . Malgrat això, és evident que, en barceloní, aquest mot és un cas típic de vacil·lació, dintre de la qual probablement és més estesa la ϕ que la ϕ (sobretot en el llenguatge més popular) (cfr. § 23).

17) *móra*. DCVB: ϕ . De fet, però, hi ha vacil·lació i bastant estesa, malgrat que, quan hom pronuncia *móra* amb ϕ , el mot pot confondre's amb *mora* (fem. de *moro*), que té fixament *o* oberta. Cfr. § 19, núm. 2. Els topònims *Móra d'Ebre* i *Móra la Nova* (Ribera d'Ebre) són pronunciat molt sovint amb ϕ , a B.⁴⁶ No

43. Aquesta obertura és confirmada per COROMINES, *Algunes lleis*, 207, on *do* és presentat com exemple de mots amb *o* tancada originària, que avui tenen *o* oberta.

44. Quan jo era petit, per raó de relacions de parentiu amb persones que vivien a la Barcelona vella, sentia reiteradament *la reforma*, dit de les obres públiques que conduïren a l'obertura de la Via Laietana, i àdhuc la mateixa Via Laietana, denominació habitual, aleshores (encara pels anys vint-i-tants), en els medis populars barcelonins. Hom hi pronunciava sistemàticament ϕ .

45. Vegeu *Predominio*, 320.

46. Vegeu també *Predominio*, 319-320.

ignoro que *móra* té, en cat. occid., *o* oberta (cfr. *DCVB*), però ara em refereixo a la manera barcelonina de pronunciar aquests noms de lloc.

18) *porpra*. *DCVB*: φ . Sentit també φ .

19) *proa*. *DCVB*: φ . La pronunciació amb φ és, però, molt estesa a B. Com a nom d'institucions (*Edicions Proa*; hi ha el nom d'una escola, a B., etc.), és fàcil de remarcar que hi predomina la φ .

20) *prole*. El *DCVB* no n'indica la pronunciació. Hom ho sent, a B., tant amb la φ com amb la *o*.

21) *rou*. *DCVB*: φ . El mot no és emprat espontàniament en barc. (hom hi diu *rosada*). On té ús popular és a Mallorca, i allí té vocal tancada, bé que no sense contradicció.⁴⁷ Examinat des de l'angle històric, tampoc no deixem de trobar-hi contradicció (cfr. § 22, nota 97). A B., en lectures en veu alta, hom sent més sovint la vocal oberta que la tancada. Així, no és estrany que els poetes facin rimar *rou* amb mots que tenen *o* oberta. «Guerau de Liost»: *mou* (φ) :: *rou* :: *desclou* (φ); López-Picó: *rou* :: *cor* (φ), i *mou* (φ) :: *rou*. Nogensmenys, hi ha dos poetes que fan rimar *rou* amb mots que tenen *o* tancada: J. M. de Sagarra: *rou* :: *pou* (φ), i Carles Riba: *sou* (φ), forma verbal :: *rou*, amb la qual cosa restem sense saber si cercaven de respectar la *o* tancada de *rou*, o si sucumbiren, una vegada més, a la confusió entre totes dues *oo* (*Les oposicions*, § 37).

22) *soga*. *DCVB*: φ . Cal reconèixer que és un mot poc emprat en barc. Potser per això origina vacil·lació, ja que sovint és dit i és llegit amb φ . El mot es troba sota l'acció de la llei Coromines \bar{o} , \bar{u} > φ , de manera que l'obertura vocàlica de la *o* consta per a «Barcelona i molts altres punts del Principat».⁴⁸

23) *solc*. *DCVB*: φ . Sentit també φ .

24) *tor* (neologisme de les matemàtiques). El *DCVB* no n'indica la pronunciació. És un cas dubtós, i per això hom hi sent totes dues *oo*.⁴⁹

25) *tórtora*. *DCVB*: φ . Sembla que la pronúncia ja podria ésser induïda per l'ortografia (accent agut). Malgrat això, aquest mot és pronunciat ben sovint amb φ , sobretot en medis poc cultes (cfr. § 23), i moltes vegades amb la solució dissimilatòria *tòrtola*.

47. En efecte, àdhuc a Mallorca, on el mot és, com dic, conegut, hi ha vacil·lació. El *DCVB*, després d'adquirir la pronúncia mallorquina φ de *rou*, remarca que «en els versos d'Alcover que hem citat, cal pronunciar *o* oberta per rimar amb *mou*». Els versos alludits són els següents:

«El gorch qui no es *mou* (φ)
dins la penya brava
com gota de *rou* (φ)
dins una flor blava.»

(JOAN ALCOVER, *Cap al tard*, (9))

48. COROMINES, *Algunes lleis*, 208 (i nota).

49. Si fos un mot hereditari, tindria *o* oberta (en llatí *TORUS* 'cordill' té *o* breu). Essent un mot manllevat modernament, i d'un camp científic, es troba en català sota la influència de la pronunciació del castellà corresponent, «toro» (cosa que dóna *o* tancada per al català). Nogensmenys, la *o* tancada catalana, sobretot en aquesta posició, té tendència a fer-se oberta (segons la llei Coromines, tantes vegades alludida aci). Tot això ens fa trobar molt natural que hom pronuncii φ a *tor* (vegeu els meus *Problemes de la commutació consonàntica en català*, *BdF*, XXI (1965), § 197, pàg. 279). Hi ha, encara, l'obertura vocàlica típica de l'adopció dels castellanismes, que ho reforça (cfr. *Predominio*, 319).

2. *Les formes rizotòniques dels verbs*

13. Entrem ara a examinar una circumstància que augmenta molt molt la incertesa de la gent quant a la vocal, oberta o tancada, que correspon en cada cas concret.⁵⁰ Em refereixo a la vocal de formes rizotòniques de verbs que, enunciat a l'infinitiu, tenen una vocal neutra **ɛ** (ortografiada *e*) allí on, en les dites formes, cal pronunciar *e* oberta o bé *e* tancada. I bé, això és el que ofereix dubtes a l'usuari de la llengua, per tal com de vegades ignora quina vocal pertoca de pronunciar, o, no tenint-ne un reflex, s'equivoca i es contradiu, o simplement vacilla: *encetar* té vocal neutra **ɛ**, però, quan l'accent cau damunt la vocal temàtica (*ell enceta*), cal optar entre **ɛ** i **ɛ̄**. En aquest cas, tenim un element d'orientació, que és el mot postverbal *encet* (**ɛnsɛt**) (així el DCVB), i que ens fa veure que la pronunciació convenient de la forma verbal *enceta* és amb *e* oberta: **ɛnsɛtɛ**.

Semblantment ocorre amb les *oo*: la vocal de formes rizotòniques de verbs que, enunciat a l'infinitiu, tenen una **u** (ortografiada *o*), s'haurà de pronunciar com *o* oberta o bé *o* tancada: *galopar* té **u** àtona, però, quan l'accent cau damunt la vocal temàtica (*ell galopa*), s'ha de triar entre **o** i **ō**. També ací ens ajuda el substantiu *galop* (**gɛlɔp**) (DCVB), pel qual sabem que correspon de pronunciar *galopa* amb *o* oberta: **gɛlɔpɛ** (cfr., això no obstant, per a *galop*, § 11, núm 8).

Tot això és cert. Però, gairebé sense adonar-nos-en, hem adoptat el punt de vista del «gramàtic»: cal pronunciar *enceta* amb **ɛ̄**. Cal pronunciar *galopa* amb **ō**. Nogensmenys, la realitat és que el qui parla o llegeix no té a mà moltes vegades la clau de la pronunciació, la qual clau ha d'ésser com un reflex per part de qui parla la llengua. I que no ho és, és ben clar, perquè a Barcelona sentim *enceta* tant amb *e* oberta com amb *e* tancada, i *galopa* tant amb *o* oberta com amb *o* tancada (comp. §§ 14, núm. 14, i 11, núm. 8, respectivament).

D'altra banda, atès que la fixació del vocalisme tònic català és una combinació de raons de fonètica històrica amb factors de contactes articulatoris (§§ 2-3), resulta que la clau (la pronunciació de mots afins) també ens enganya ben sovint: si, per a saber com cal pronunciar les formes del verb *pesar* quan la *e* hi esdevé tònica, ens fixem en el mot *pes*, que té vocal oberta: **pɛs**, sembla que *ell pesa* hauria de tenir també la mateixa *e* oberta de *pes*, però no és així: *ell pesa* té *e* tancada: **pɛzɛ**. Semblantment, si, per a pronunciar *ell esmola*, tenim en compte la *o* de *mola*,

50. Vegeu *Algunes mostres*, §§ 6-7, d'on em permeto d'extreure, gairebé literalment, la presentació d'aquest punt.

que és oberta: **mòlɛ**, ens sentirem enduts a pronunciar *ell esmola* amb la mateixa *o* oberta de *mola*, però no és així: *ell esmola té o* tancada: **ɛzmòlɛ**. El criteri dels mots afins no és doncs sempre bo, per tal com de vegades ens guia a tort, com ho acabem de veure⁵¹ (i encara en podríem aduir més casos; compareu, per exemple, la vocal d'*imperi*, substantiu o verb, § 14, núm. 18, com la de *devent*, verb propi o auxiliar, § 20, a; o bé els parells oposats *encet/enceta*, *res/anorrea*, *cola/encola*, *joc/desfoga*, i altres esmentats al § 20).

És indubtable que alternances com les esmentades (*encetar/enceta*, *galopar/galopa*) poden tenir un pes considerable en la propagació de les confusions que examinem **ɛ = ɛ**, **ɔ = ɔ**.⁵² No hem d'oblidar que la vocal neutra **ɛ** és l'arxifonema que neutralitza, en posició àtona, no solament la *e* oberta i la *e* tancada, sinó també la *a*.⁵³ I, de fet, un dels casos de vacil·lació que esmentaré tot seguit (*reca*, sentit amb *e* oberta i amb *e* tancada, § 14, núm. 24) presenta sovint, avui, la tercera pronunciació: *em raca* (no rar a Barcelona).⁵⁴ Com dic, les indecisions provocades per la neutralització en **ɛ** dels fonemes **ɛ** i **ɛ** tindran una influència remarcable damunt les solucions que la llengua podrà adoptar en el problema que ara examinem. No cal dir que, per raons de brevetat, m'abstindré de repetir tot el que acabo de dir, aplicant-ho als fonemes **ɔ** i **ɔ**, i àdhuc **u**, que són neutralitzats, en posició àtona, per l'arxifonema **u**. És fàcil d'imaginar.

Davant la necessitat de limitar el nombre d'exemples de formes verbals rizotòniques (cfr. § 7, nota), els he reduïts a 25 de vocal *e* i 25 de vocal *o*. Per a una major comoditat del lector els presento tots a la 3.ª persona del present, forma a la qual els he transportats sempre que haguessin estat sentits i recollits en una altra de diferent.⁵⁵ No presento els mate-

51. Tots dos exemples (*pes/pesa*, *mola/esmola*) són esmentats a FABRA, *Gram. I. cat.*, § 47, pàg. 63; també a la meua *Gram. Cat. I*, § 160, pàg. 303.

52. Pensem només que es tracta d'una situació bastant semblant a la que va provocar, per la mateixa raó, que una forma llatina amb *a* temàtica (com el llatí tardà **mandicare*, pel clàssic *manducare*, que encara té representants amb la *a* temàtica en català antic) acabés esdevenint en català un tema amb *e*: *ell menja*, amb *e* tancada; i tot, per l'alternança *m-njár*/**mánjo*, feta, per analogia, *m-njár*/*ménjo*. Vegeu la meua *Gram. hist. cat.*, cit. § 47, III, pàg. 129.

53. Exemple: una paraula com *n-teta* tant pot ésser un diminutiu de *nata* 'derivat làctic', com de *neta* 'no bruta' (fem. de *net*), com de *néta* 'filla del fill' (fem. de *né*).

54. En les generacions joves de Barcelona he sentit diverses vegades un altre cas de vacil·lació, semblant al de *reca*. És tracta de *rascar*, que, a desgrat de tenir *a*, hom pot sentir, en formes rizotòniques, amb *e* oberta: *ell resca*. És clar que això és per raó de la manca d'ensenyament i de mitjans de comunicació social en català, però és un fet comprovable, en el qual hem de veure una conseqüència lingüística de la neutralització d'*a*, i de totes dues *ee*, en posició àtona, per l'arxifonema **ɛ**.

55. Com abans, a propòsit del cas general de manca de fixesa del timbre vocàlic (§ 7, nota), també ara procuro de no repetir sempre exemples ja esmentats a l'altre treball alludit (cfr. *Algunes mostres*, § 5), bé que sense renunciar tampoc als casos més típics

rials per separat (distingint, de primer, els casos de *e* oberta i els de *e* tancada, § 14, i, després, els de *o* oberta i els de *o* tancada, § 15), perquè la tasca no sempre seria fàcil (cfr. § 7), i amb aquesta constatació reitero quelcom que ja he insinuat (§ 7) i encara repetiré (§ 27): no es tracta tant d'una manca d'ensenyament del català com d'una crisi interna de l'estructura de la llengua. Només precisaré, ara, que dins la vacil·lació sobre el timbre vocàlic adient en cada cas, passa molt més sovint que les vocals tancades es facin obertes, que a l'inrevés (cfr. § 7, nota), i que, entre unes i altres solucions, les de vocal oberta corresponen sempre al llenguatge més popular i més pintoresc, als medis menys cultes de la massa parlant (cf. §§ 23-24).⁵⁶

14. Casos de confusió $\text{e} = \text{e}$ en formes rizotòniques de verbs que tenen *e* ortogràfica a l'arrel.⁵⁷

1) *abreuja* (e). Verb poc emprat espontàniament a B. Sentit sovint, en lectures en veu alta, amb totes dues *ee*.

2) *afecta* (e). Així, correntment. Sentit algun cop amb e .

3) *aixeca* (e). Així, correntment. En medis populars sovinteja la e , sobretot a l'imperatiu (*aixeca't!*).

i més sovintejats. Per no allargar més la llista i fer lloc, al mateix temps, a exemples nous, no insereixo ara exemples de la conjugació que ho són també de l'anomenat cas general: *sembla* (del verb *sempar*) (igual que el substantiu *la sembla*, § 8, núm. 13); *vella* (del verb *vetllar*, com *des-*, etc.) (igual que el substantiu *la vella*, *la re-*, § 8, núm. 15); *galopa* (del verb *galopar*) (igual que el substantiu *el galop*, § 11, núm. 8); *trota* (del verb *trotar*) (igual que el substantiu *el trot*, § 11, núm. 13); *forma* (del verb *formar*) (igual que el substantiu *la forma*, § 12, núm. 12); *mofa* (del verb *mofar-se*) (igual que el substantiu *la mofa*, § 12, núm. 16); *vota* (del verb *votar*) (igual que el substantiu *el vot*, § 11, núm. 15). Pensem, encara, en la modalitat articulatòria més popular, que fa obrir les vocals verbals de *espera*, *renta*, *forma*, etc. (§ 24).

56. En aquest sentit voldria aportar una constatació curiosa: mirant les llistes de verbs que fan correspondre, a la e àtona de l'infinitiu, ara e , i adés e en les formes rizotòniques, i, semblantment, a la u àtona de l'infinitiu, ara u , i adés u en les formes rizotòniques (FABRA, *Gram. l. cat.*, § 47, pàgs. 61-64; BADIA, *Gram. Cat.*, I, § 160, pàgs. 301-303), un hom s'adona tot seguit que els verbs amb vocal oberta «correcta» no són gairebé mai objecte de vacil·lació (enregistrem poques vegades el passatge d'oberta a tancada), mentre que els verbs amb vocal tancada «correcta» sovint vacil·len entre «oberta/tancada». Els exemples que he recollit durant molt de temps coincideixen, així, bastant sovint amb els de les gramàtiques, però vull fer constar que sempre els he sentits espontàniament. Una vegada més descobrim ací la tendència a l'obertura articulatòria que, dins la confusió, s'afirma, decidida, com una directriu profunda de l'estructura fònica de la llengua (cfr. § 7, nota 31, i, sobretot, §§ 26 i 31).

57. Immediatament després de cada forma verbal poso e o e , que indica el timbre vocàlic que *sembla* més procedent, tenint en compte: 1) la informació de la gramàtica de Fabra (cfr. nota anterior); 2) la vocal, tònica, de mots de la mateixa família; 3) la pronunciació que *sembla* més estesa a Barcelona. Si de tots tres factors no en trec una conclusió positiva, poso: «(dubt.)», abreviatura que vol dir que la pronunciació escaient resta dubtosa.

4) *arregla* (ɛ). Exactament com en *aixeca* (núm. 3) (comp. *arregla't*, en el llenguatge més popular).

5) *bressa* (ɛ). Així, correntment a B. Nogensmenys, hom pot sentir-hi també la ɛ. Recordem que el substantiu corresponent, no precisament barceloní (*bres*), té una geografia poc coherent (§ 22, núm. 1).⁵⁸

6) *cessa* (ɛ). Mot poc emprat espontàniament a B. Sentit sovint, en lectures en veu alta, amb totes dues *ee*.

7) *combrega* (ɛ). Així, correntment. Nogensmenys, hom hi sent força sovint la ɛ.

8) *concentra* (ɛ). Així, correntment. La pronunciació amb ɛ, minoritària, tendeix a estendre's.

9) *concreta* (ɛ). Així, correntment. Malgrat això, la ɛ és bastant estesa.

10) *condemna* (ɛ). Així, d'un punt de vista teòric.⁵⁹ Avui a B. conviuen totes dues *ee*, fins al punt que constitueixen un cas típic de vacil·lació.

11) *contempla* (ɛ). Així, correntment. En medis populars i en les modalitats afectives (admiració, simpatia, etc.), sovinteja la ɛ, sobretot a l'imperatiu (*contempla!*, equivalent a «fixa't!»).

12) *crea* (ɛ). Així, d'un punt de vista teòric.⁶⁰ Avui a B. conviuen totes dues *ee*; malgrat que no és fàcil de concretar en aquesta matèria, la ɛ sembla predominar sobre la ɛ.

13) *desa* (ɛ). Així, correntment. En medis populars sovinteja la ɛ, sobretot a l'imperatiu (*desa!*).

14) *enceta* (ɛ). Així, d'un punt de vista teòric, per tal com tenim el mot emparentat *encet*, que té *e* oberta (§ 13). En realitat, es tracta d'un cas típic de vacil·lació entre totes dues *ee*, a B. I, de fet, dos exemples que tinc recollits d'aquesta forma verbal en rima són, tots dos, rimes amb mots que tenen vocal tancada. «Guerau de Liost»: *fetes* (ɛ) :: *encetes* (*Les oppositions*, § 23); J. M. de Sagarra: *enceta* :: *feta* (ɛ) (*id.*, § 32).

15) *encrespa* (ɛ). La *e* oberta fou assenyalada ja per Pompeu Fabra (dins *crespa*, § 2, nota 4). En realitat, però, es tracta d'un cas típic de vacil·lació entre totes dues *ee*, a B.

16) *ensopega* (ɛ). Un altre cas ben típic de vacil·lació vocàlica: hom pot sentir totes dues *ee* a B.

17) *entra* (ɛ). Així, correntment. La pronunciació amb ɛ, típica de la modalitat més popular, tendeix a estendre's cada vegada més.

18) *impera* (ɛ). Així, correntment. No és, però, rar de sentir-hi ɛ, malgrat que, amb aquesta vocal oberta, pot desaparèixer una distinció, prou útil, entre *im-*

58. J. M. de Sagarra té les rimes següents: *pes* (ɛ) :: *bres* :: *espès* (ɛ) :: *res* (ɛ) (*Les oppositions*, § 32), que recolzarien la *e* oberta en les formes verbals.

59. En un altre indret (§ 16, nota 71, punt III), poso en dubte que avui *condemna* (nom i forma verbal) tingui la *e* tancada que semblava segura l'any 1906 (any de l'article de Fabra) i l'any 1912 (FABRA, *Gram. l. cat.*, § 47, pàg. 63 — com jo vaig recollir, encara, a la *Gram. Cat.*, I, § 150, pàg. 302).

60. Vegeu, més avall (§ 16, nota 71, punt I), la discussió sobre els mots amb *-ea*, i, també (a la mateixa nota, punt III), sobre el cas concret de *crea* (i de *menysprea*; aci, núm. 21). Aquestes formes verbals són, avui, vacil·lants.

peri φ (forma verbal, subjuntiu) / *imperi* φ (substantiu). Tanmateix, és ben natural que les *ee* de totes dues formes tendeixin a identificar-se.⁶¹

19) *interpreta* (φ). Així, correntment. La forma amb φ , certament no molt estesa, no deixa però de trobar-se a B.

20) *menja* (φ). Així, correntment. En medis populars, i en les modalitats afectives (exhortació, etc.), sovintaja la φ , sobretot a l'imperatiu (*menja!*).

21) *menysprea* (φ). Exactament com en *crea* (núm. 12). Cas de totes dues *ee*.

22) *penja* (φ). Exactament com en *menja*. La φ denota to popular o afectiu.

23) *prega* (φ). L'inductor (*prec*, substantiu), bé que té φ , és ja objecte de vacil·lació (hom hi sent també la *e* oberta). Això és traslladat a les formes rizotòniques del verb, que són molt vacillants. La φ és típica de les modalitats més populars. En tenim una demostració dins el nom de *pregadéu* (*de rostoll*), que té, en general, oberta la primera *e*, en els parlars orientals (cfr. *DCVB*, s. v.) i ningú no negarà que la denominació de l'insecte entra dins el llenguatge popular.

24) *reca* (dubt.).⁶² Cas típic de vacil·lació entre totes dues *ee* (i àdhuc amb *a*: **raca*, § 13). Bé que no és fàcil d'atribuir prioritats a una d'aquestes dues formes, les observacions recollides potser em farien dir que, a B., hom sent més *reca* amb φ .

25) *venja* (i *re-*) (dubt.).⁶³ En les formes senzilles (*venja*), sembla predominar la φ ; en les formes prefixades (*revenja*), en canvi, un hom assenyalaria predomini de la φ . En definitiva, coexisteixen totes dues *ee*.

15. Casos de confusió $\varphi = \varphi$ en formes rizotòniques de verbs que tenen *o* ortogràfica a l'arrel.⁶⁴

1) *aclofa* (dubt.).⁶⁵ Cas típic de vacil·lació a B., on hom sent totes dues vocals. La φ sembla, però, predominar.

2) *adapta* (φ). Així, correntment. Sentit molt sovint amb φ .

3) *agombola* (φ). Verb poc emprat en el llenguatge més corrent. L'hi he sentit, però, amb totes dues *oo*. Amb tot, apareix més aviat en lectures en veu alta, on he constatat vacil·lació sistemàtica.

4) *brolla* (φ). Així, correntment. La φ és, però, també molt freqüent a B.

5) *decora* (φ). El *DCVB* silencia la pronunciació del substantiu *decor* (que té *o* tancada en llatí vulgar). Hom sent totes dues *oo* a B.; la φ sembla predominar-hi.

61. Si no, tindriem ací un nou cas contradictori com els esmentats de *pes* (φ) / *pesa* (φ), *mola* (φ) / *esmola* (φ), i altres (§ 13). És més, ja la tenim, la contradicció, car la pronunciació més procedent d'*impera* (verb) és, com dic, amb φ . Una prova més de la incongruència del sistema vocàlic actual.

62. No és fàcil d'establir quina és la vocal procedent. F. de B. Moll s'inclina a favor de la *e* tancada: «En les formes rizotòniques hi ha vacil·lació entre el radical *rec-* i el radical *rac-*» (i transcriu el primer amb *e* tancada) (*DCVB*, s. v.) Nogensmenys, les formes damunt *racar* (tan difoses en occità) fan també possible la vocal oberta, que, en realitat, i com dic al text, es troba, a B., conjuntament amb la tancada.

63. Per les regles gramaticals caldria pronunciar φ ; per l'etimologia, φ (és una *i* breu en llatí: *v i n d i c a t*).

64. Després de cada forma verbal, poso φ , φ o «(dubt.)», seguint el mateix criteri que m'ha servit per a la caracterització de les *ee* en el paràgraf anterior (vegeu § 14, nota 57).

65. A desgrat que FABRA, *Gram. l. cat.*, 64, li assigna decididament *o* tancada.

6) *degolla* (ø). Cas típic de vacil·lació entre totes dues oo a Barcelona.

7) *dota* (ø). Un altre cas típic de vacil·lació a B. Malgrat que el substantiu *dot* sembla tenir la ø fixa, el verb pot ésser sentit amb totes dues oo, bé que hi he sentit més sovint la ø que la o; Carles Riba fa rimar: *mota* (ø) :: *dota* :: *xipriota* (ø), cosa que sembla confirmar que la vocal oberta és la que predomina (cfr. *Les oppositions*, § 37).

8) *enarbora* (dubt.). Sentit amb totes dues oo. La o oberta és especialment freqüent dins la forma dissimilada *enarbola*.

9) *s'ennuvola* (dubt.). Retrobem, ací, un altre cas típic de vacil·lació entre totes dues oo a B. Seria difícil d'establir-ne cap prioritat de freqüència, a jutjar pels casos sentits.

10) *esbossa* (ø). Així, correntment. Sentit també, però, amb ø.

11) *s'escola* (ø). Exactament com en *esbossa* (núm. 10); Josep Carner fa veure ben bé la inestabilitat de la o d'aquesta forma verbal, ja que unes vegades la posa en rima amb o oberta (*s'escola* :: *gronxola* (ø), etc.) i, d'altres, amb o tancada (*s'escola* :: *gola* (ø) —bé que aquest cas, com hem vist, § 12, núm. 13, és també vacil·lant) (*Les oppositions*, § 20).

12) *esmicola* (ø). Bé que la ø hi és més freqüent, hom pot sentir-hi prou sovint la ø, probablement per influència de la l següent.

13) *estotja* (ø). Verb que no és emprat espontàniament a B. Sentit sovint, en lectures en veu alta, amb totes dues oo. La ø sembla assegurada per la del substantiu *estoig* (ø) (cfr. *DCVB*) (que és substituït, però, en la llengua més corrent, pel castellanisme *estuig*, comp. cast. «*estuche*»). Els poetes l'interpreten, en general, amb o oberta: 1) Josep Carner: *s'estoja* :: *roja* (ø); *roja* (ø) :: *estoja* :: *boja* (ø); *estotja* :: *relloige* (ø) (i també: *goig* (ø) :: *estoig* :: *roig* (ø) :: *boig* (ø), on el substantiu té, de fet, la mateixa o del verb) (*Les oppositions*, § 20); 2) «Guerau de Liost»: *estoig* :: *roig* (ø) (*id.*, § 24).

14) *estronca* (ø). Així, correntment. Sentit també amb ø.

15) *exhorta* (ø). Verb poc emprat espontàniament. En lectures en veu alta hom hi sent totes dues oo gairebé en proporcions iguals.

16) *flota* (ø). Cas típic de vacil·lació a B., on hom sent totes dues vocals. Si calia atribuir una prioritat, jo ho faria, a partir dels casos observats, a favor de la o tancada.

17) *incomoda* (ø). Així, correntment. Sentit molt sovint amb ø.

18) *prorroga* (ø). Cas típic de vacil·lació entre totes dues oo, a B.

19) *recobra* (dubt.). Exactament com el cas de *prorroga* (núm. 18).

20) *rodola* (ø).⁶⁶ Així, correntment. Sentit molt sovint, però, amb ø, sobretot en les modalitats més populars.

21) *sanglota* (ø). Exactament com en el cas de *rodola* (núm. 20).

22) *sufoca* (ø). Així, correntment. Sentit també amb ø.

23) *udola* (ø).⁶⁷ Cas típic de vacil·lació entre totes dues oo, a B. Josep Carner

66. Així, per exemple, ho estableix FABRA, *Gram. l. cat.*, 64. Compareu, en canvi, la o del substantiu *rodol* o *redol*, que és oberta (cfr. *DCVB*, s. v.).

67. Comp., en canvi, *udol*, amb o oberta (cfr. *DCVB*, s. v.).

fa rimar *mormolen* (φ) :: *udolèn* (pensem en els substantius corresponents: *mormol*, amb φ i *udol*, amb φ, cfr. *DCVB*, s. v.) (*Les oppositions*, § 20).

24) *xarbota* (φ). Un altre cas típic de vacil·lació de totes dues oo, a B. Els poëtes ens en donen proves: 1) Josep Carner: *s'esgota* (φ) :: *tota* (φ) :: *dessota* (φ) :: *xarbota* (es tracta d'un sonet) (*Les oppositions*, § 20); 2) Carles Riba: *mots* (φ) :: *xarbots* (*id.*, § 37).⁶⁸

25) *xoca* (φ). Encara un altre cas típic de vacil·lació entre totes dues oo, a B.

3. Els mots savis

16. D'antuvi, hom pot restar sorprès de fer la constatació següent: els anomenats «mots savis» forneixen un nombre molt elevat de casos de confusió entre totes dues ee i totes dues oo. Nogensmenys és una realitat manifesta, d'altra banda ben fàcil de comprovar. Tot seguit (§§ 17-18) en veurem exemples prou contundents. Mirant-ho des del meu angle d'observació, les dites confusions en mots savis són totalment lògiques, car ens palesen que les paraules que han quedat lliures de les lleis fonètiques que han transformat els mots hereditaris, constitueixen el testimoni més feient que el barceloní d'avui té una tendència clara a confondre les articulacions vocàliques mitjanes.⁶⁹

Una altra remarca: les vacil·lacions entre les ee i les oo dins els mots savis no daten d'aquests darrers temps (els anys de manca d'ensenyament del català), sinó que són força arrelades a la llengua, i compten amb una tradició relativament llarga. Així com hem vist que Fabra, l'any 1906, no donava cap importància a les confusions vocàliques entre els mots hereditaris o d'evolució popular (§ 7), sens dubte perquè eren pràcticament inexistents, en canvi, ja aleshores, ell mateix s'adonava que el fenomen tenia un cert relleu respecte als mots savis: «notons», hi deia el mestre, «qu'il y a un petit nombre de mots savants où la prononciation de l'e n'est pas encore fixée; ainsi l'on prononce communément *teoréma*, mais aussi *teoréma*; *suprém* et *suprèm*...»⁷⁰ Àdhuc en els casos en els quals els mots savis semblen tenir una pronunciació més establerta i més fixa, Fabra no deixava de constatar-hi una relativa arbitrarietat, per raó d'una tendència a emprar la e oberta (dins dels noms), per la influència de terminacions o de noms populars (que rectificquen capriciosament el timbre vocàlic que semblaria correspondre), per una altra tendència, ara

68. Malgrat que *mot* tendeix a obrir la vocal en les modalitats més populars (cfr. § 23), correntment és pronunciat amb o tancada.

69. *Algunes mostres*, § 9.

70. FABRA, *Les E toniques*, 23.

dins els verbs, a adoptar la *e* tancada (que és, al seu torn, contrarestada per analogies de signe contrari), etc.⁷¹

Després de tots els casos que acabo de presentar (en nota, tot comentant el text de Fabra de 1906), penso que ningú no deixarà d'acceptar que

71. Heus ací l'afudit passatge de FABRA, *Les E toniques*, 22-23 (hi afegiré, entre claudàtors [], notes sobre els exemples que avui tenen pronunciació diferent de la que tenien l'any 1906, o que, si més no, avui són objecte de vacil·lació):

«Nous trouvons dans les mots savants *è* et *é* répondant à *E* du latin classique:

I. — Les noms empruntés possédant un *e* tonique, sont prononcés par règle générale avec un *e* ouvert: on prononce, par exemple, avec un *e* ouvert tous les mots terminés par *-edi*, *-egi*, *-emi*, *-eni*, *-enci*...; *-ectic*, *-edic*, *-efic*, *-enic*, *-eptic*...; *-edit*, *-enit*, *-erit*...; tous les mots savants terminés par *-eu*, *-ea*, *-ens*, *-ers*...; les mots *eco*, *zero*, *vertex*, *epoca*, *emfasi*, *extasi*. [Això no fa sinó confirmar la tendència general de les vocals catalanes a una major obertura articulatòria (en parlaré repetidament dins les pàgines que seguiran, cfr. §§ 23-26, 31), i, d'una manera concreta, la manera com el català ha adoptat les vocals llatines en els préstecs directes (o mots savis) (§ 25). Tanmateix, avui les coses no són tan clares quant a l'obertura de la *e* dels mots acabats amb *-ea*; n'esmento, gairebé a l'atzar, dos exemples que tenen predominantment *e* oberta (*idea*, *melopea*, pronúncia confirmada pel DCVB), dos que tenen més aviat *e* tancada (*panacea*, *platea*, cfr. DCVB), i dos que simptomàticament el DCVB deixa sense notació fonètica (*farmacoepa*, *teodicea*), i que són, avui, de pronunciació molt vacil·lant. També hi ha vacil·lació per a *eco*].

II. — Mais, sous l'influence de certaines terminaisons populaires, on prononce *e* fermé dans un grand nombre de noms d'introduction savante. L'absence de mots populaires en *-ent*, par exemple, décide l'adoption d'*é* pour les mots savants en *-ent*: *evident*, *adjacent*. [Cal no oblidar, però, que hi ha una pronunciació dels gerundis *-ent* amb *e* oberta, descrita pel mateix Fabra, vegeu ací, § 5, nota 16; de més a més, no manquen alguns mots savis amb *-ent* que, bé que són pronunciatos correntment amb *e* tancada, no és rar que vacil·lin quant al timbre de la *e*, com és, per exemple, *gratcient*.] On a analoguement *-ést* d'après *ferést*, *bigést* [hom pot sentir, però, mots com *celest*, *incest*, *palimsest*, tantost amb vocal oberta com tancada]; *austér*, *austera*, d'après les nombreux noms en *-ér*, *-era* [hom pensa, és clar, en els derivats del sufix llatí *-ARIU*, *-A*; però hi ha molts mots acabats amb *-er*, d'altre origen, que tenen vocal oberta: els infinitius de la 2.ª conjugació llatina (que sovint són també — o només — substantius), com *doler*, *haver*, *parer*, *plaer*, *poder*, *saber*, *soler*, *valer*, *voler* (tots transcrits amb *e* al DCVB); fins i tot hi ha noms (substantius o adjectius) en *-er*, que tenen vocal oberta (com *deler*, *ver*, *sencer*, cfr. DCVB), o si més no vacil·lant (com *sincer*, amb *e* al DCVB, o *mer*, sense transcripció al DCVB); també tenen *e* vacil·lant: *homeier*, *quejer*, *reverber*, *secreter* (cap d'ells no té transcripció al DCVB, llevat de *reverber*, per al qual hom dóna *e*); sembla que la pronunciació més freqüent dels mots nous *amper* (unitat física) i *ester* (producte químic) és amb *e* oberta (el DCVB no en dóna la pronunciació). Quant als noms amb *-era*, també tenim recollits alguns exemples interessants: n'hi ha que tenen vocal oberta indiscutida, com *cera* i *pera*, i n'hi ha que ofereixen vacil·lacions, com *corxera* (DCVB: *e*), *esfera* (el DCVB dóna *e* per a Barcelona) (tots dos són molt insegurs), o bé *albufera* o *espera* (amb *e* tancada segons el DCVB), o bé *glera* (el DCVB només n'adueix pronunciacions occidentals, amb *e* tancada), o bé *xera* (el DCVB hi diu que «és variable el grau d'obertura de la *e*», i, de les dues mostres que insereix de català oriental, hi ha un cas amb *e* — a Vic —, i un cas amb *e* — a Berga —), o, encara, *oosfera* (sense transcripció al DCVB), etc.]; *dea* d'après *Déu* [sentit molt, avui, amb *e*; el DCVB no en dóna la pronunciació]; *cénitre* d'après *vénitre* ... (cp. parmi les mots empruntés à d'autres langues, *café*, *tè*, *cheminée* fr. > *xumeneia*, *xemeneia* [cfr., ací § 25]; mais *quinquet* fr. > *quinqué* assimilé aux noms en *-é(r)*, *peššébre*, etc.).

III. — On constate dans les verbes empruntés une tendance à introduire *e* fermé dans les formes fortes; ainsi nous avons *eléva*, *celébra*, *agréga*, *-léga*, *régna*, *condémna*, *-écta*, *-épta*, *-éra*, *-érva*, *-éssa*, *-ésta*, etc.: *eléva*, *reléva*, auraient été favorisés par *lléva* et

les vacil·lacions i confusions vocàliques entre els mots savis s'han propagat molt en els darrers seixanta anys. Això dona una força singular a l'observació que ja he fet, i que em permeto de reiterar: els mots savis són lliures de tot el llast dels timbres vocàlics etimològics i, per això mateix, els contactes articulatoris no hi poden tenir una funció negativa (la de desfer el timbre heretat del llatí), sinó que manifesten les tendències del vocalisme català de la manera més pura. Per això el tractament de les *ee* i de les *oo* és més il·lustratiu en els mots savis que en els mots d'evolució popular.

Voldria afegir una constatació que considero altament simptomàtica: el silenci (i, de vegades, fins i tot les contradiccions) del *DCVB* respecte a la pronunciació dels mots savis. És evident que hom no ha sabut precisar, en molts casos concrets, si una paraula tenia vocal oberta o vocal tancada. Una vegada més, és ben clar que, els mots no essent subjectes al timbre de la vocal llatina corresponent, han quedat en una llibertat de pronunciació que no sempre és fàcil de reduir a mòduls fixos.

A continuació insereixo una serie d'exemples de mots savis amb *e* tònica, que hom pot sentir amb vocal oberta i amb vocal tancada (§ 17).

ses composés; *-éssa*, par les verbes populaires en *-éssa*; *régna*, par *rédi*, etc. [Malgrat això, molts dels casos esmentats presenten vacil·lacions, si no ja obertura franca de la *e*, com faig veure als §§ 17-18; sobre *-ésta*, vegeu allò que dic a continuació ací mateix.] Par contre, l'absence dans la langue de mots présentant *é* devant *l* maintient l'*é* dans les verbes en *-elar*; on a *anhèla*, *revèla*, etc., d'après *gèla*, etc. [Ací no hi ha, de fet, casos de vacil·lació, perquè el condicionament articulatori favoreja la tendència més pregona del vocalisme medial català, que cerca sobretot major obertura, cfr. §§ 23-24.] On a analoguement *-èa*, *-èrna*, *-èrsa*, *-èsta*, *-ènsa* [Ara les coses ja no són tan clares, si més no per a *-èa*, i per a *-èsta*; avui són vacil·lants les formes rizotòniques de molts verbs, entre altres: *anorrear*, *conreuar*, *crear*, *idear*, *menysprear*, *recrear*, etc. Quant a *-èsta*, si és cert que hi ha verbs amb vocal vacil·lant (per exemple: *desballestar*, *encrestar-se*, *prestar*, etc.), cal reconèixer que la immensa majoria tenen *e* tancada (*amonestar*, *arrestar*, *contestar*, *detestar*, *entestar*, *indigestar-se*, *manifestar*, *restar*, etc.), bé que, en algunes ocasions, la pronunciació més popular té tendència a obrir la *e* (cfr. §§ 23-24) (ho he sentit amb *molestar*, *protestar*, etc.). Ben mirat, ¿no tindrem ací un error de Fabra, que, unes línies més amunt ens ha dit que els verbs amb *-èsta* tenien precisament *é* tancada? Més que una contradicció (de mètode o d'informació) jo veuria, en aquesta alternança *-èsta/-èsta*, una prova més de la crisi del vocalisme català, que procuro de posar en relleu en el present estudi.]

IV. — Nous trouvons aussi l'*e* fermé introduit dans des noms apparentés avec des verbes comme *la condamna* avec *condemnar*, ind. prés. *condémna*. [Avui, però, hi ha vacil·lació clara; cfr. § 14, núm. 10, i nota 59.] Le groupe *-cépt-*, que nous trouvons dans les verbes *acceptar*, *receptar*, etc., nous le retrouvons dans les noms *recépta*, *concépte*, etc. (à côté d'*inèpte*) [avui sentim *inepte* amb totes dues *ee*]. Nous trouvons analoguement dans le nom les groupes *-péct-*, *-féct-*, *-jéct-* des verbes en *-pectar*, *-fectar*, *-jectar*: *respécte*, *prospécte*, etc. [avui vacil·lants; cfr., per a *respécte*, § 17, núm. 20], mais *insécte*, *dialècte* [tots dos vacillen avui, encara que la vacil·lació és de signe oposat als anteriors, cfr. § 17, núms. 13 i 5, respectivament], *dirècte*, *col·lècta*. Nous avons *-cèssa* verbal et *-cés* nominal, *-fèssa* et *-fés*, *-grèssa* et *grés*, *-prèssa* et *-prés*, mais *interès* d'où *interèssa*. [Aquest darrer cas, de tractament oposat als precedents, i ja reconegut per Fabra, no és sinó una mostra d'allò que avui sovinteja molt i molt, car tots els parells esmentats presenten actualment casos de confusió o de vacil·lació.]

i una altra sèrie, ara de mots savis amb *o* tònica, sentits igualment tantost amb *o* oberta tantost amb *o* tancada (§ 18).⁷²

17. Casos de confusió de la vocal *e* en mots savis:⁷³

1) *analema*. El *DCVB* no en dóna la transcripció fonètica (= no t. f.). Pronunciat correntment amb *ɛ*, bé que no manca, de vegades, la *ɛ*. Tenim exemples simptomàtics entre les rimes dels poetes: 1) J. M. López-Picó: *analema* :: *diadema* (*ɛ*)⁷⁴ :: *trémer* (*ɛ*) (*Les oppositions*, § 28); 2) J. M. de Sagarra: *anatemes* :: *poemes* (*ɛ*)⁷⁵ (*id.*, § 32).

2) *aspecte*. *DCVB*: no t. f. Pronunciat correntment amb *ɛ*. Sentit també amb *ɛ*, sobretot en medis populars.

3) *blasfem*. *DCVB*: no t. f. Sembla que la *ɛ* hi predomina damunt la *e*, però hom hi sent totes dues vocals. Mateixa vacil·lació per al verb: *ell blasfema*.

4) *ceptre*. *DCVB*: no t. f. Cas típic de vacil·lació entre totes dues *ee*, a B.

5) *dialecte*. *DCVB*: *ɛ*. A B. la pronunciació d'aquest mot es fa, gairebé sempre, amb *ɛ*. «Guerau de Lloist» fa rimar *dialecte* :: *insecte* (*ɛ*)⁷⁶ (*Les oppositions*, § 23).

6) *dilecte*. *DCVB*: *ɛ*. Malgrat això, hom sent aquest mot, a B., amb totes dues *ee*, i sens dubte la *ɛ* hi predomina (és un mot sentit molt en lectures en veu alta). J. M. López-Picó fa rimar *erecta* (*ɛ*)⁷⁷ :: *dilecta*, rima que no sembla pas correcta en barceloní⁷⁸ (*Les oppositions*, § 28).

7) *efecte*. *DCVB*: *ɛ*. Així, correntment. Però hom hi sent molt la *e*, sobretot en la modalitat més popular (que, segons el *DCVB*, correspon a la pronunciació de València i de Mallorca).

8) *emblema*, *DCVB*: *ɛ*. La pronunciació més estesa a B. és, però, amb *e*. J. M. López-Picó fa rimar *diadema* (*ɛ*)⁷⁹ :: *emblema* :: *problema* (*ɛ*)⁸⁰ (*Les oppositions*,

72. Com és sabut, no sempre és fàcil de distingir entre mots savis (presos directament, i no subjectes, per tant, a les lleis d'evolució fonètica) i mots hereditaris (que s'han anat transformant, de generació en generació, d'acord amb unes tendències que han cristallitzat en veritables lleis fonètiques). Sobretot perquè, vistos avui, els mots poden ésser classificats entre corrents (àdhuc vulgars), i reservats a unes situacions determinades (llengua escrita, nivell acadèmic o científic). Atès que allò que més interessa ací és el fet de les confusions vocàliques, haig de dir que no m'he amoïnada massa per la distinció, i que addueixo exemples sia de mots savis per un criteri evolutiu, sia de mots no universalment emprats dins la llengua comuna.

73. Tinc molts exemples recollits. Com abans (§ 13), els reduïxo a 25 casos amb *e* (§ 17) i 25 casos amb *o* (§ 18), repetint o no exemples ja inserits dins *Algunes mostres*, § 9.

74. Per a *diadema*, el *DCVB* dóna *ɛ*, però és evident que a B. hom hi fa sempre la *e* oberta.

75. Per a *poema*, vegeu a continuació, núm. 15.

76. Per a *insecte*, vegeu a continuació, núm. 13.

77. *Erecte* és un altre cas dubtós; hi predomina, certament, la *ɛ*, però no és una solució del tot estable. Vegeu, a continuació, núm. 9.

78. «*Erecta* :: *dilecta*: d'après la prononciation barcelonaise courante, le poète commet une faute. À en juger par le *DCVB*, qui donne *e* fermé pour l'adjectif *dilecte*, la rime serait homophone. Voilà donc la portée relative que les confusions vocaliques ont dans la langue moderne» (*Les oppositions*, § 28).

79. El *DCVB* dóna *ɛ*, però a B. tothom diu *diadema* amb *e*.

80. Per a *problema*, vegeu a continuació, núm. 17.

§ 28). Per a la fonètica barcelonina més habitual es tracta de rimes perfectes, totes amb *ɛ*. Però la pronunciació no és sempre fixa.

9) *erecle*. DCVB: *ɛ*. Així, correntment. Això no obstant, hom pot sentir-hi molt sovint la *ɛ*, a B. Ens ho confirma una rima de J. M. López-Picó (vegeu, abans, núm. 6). Segons el DCVB, a la *ɛ* de B. correspondria *è* a València i a Mallorca.

10) *esquema*. DCVB: *ɛ*. Cas típic de vacil·lació entre totes dues *ee*, que hom sent, a B., en proporcions aparentment iguals, però que avui semblen cada cop més favorables a la *e* oberta (el DCVB dona *ɛ* per a València i Mallorca). Per a un testimoni en rima, no del tot clar, vegeu el núm. 12 (*extrema*).

11) *exemple*. DCVB: *ɛ*. Així, correntment. Nogensmenys, la *ɛ* apareix, també, molt sovint, i d'una manera especial en el llenguatge afectiu, pintoresc i popular.

12) *extrem* (i adjectiu, i formes rizotòniques del v. *extremar*). DCVB: *ɛ*. Situació molt semblant a la d'*exemple*, núm. 11. Les rimes dels poetes ens confirmen el vocalisme dubtós d'aquest mot: 1) Josep Carner: *verema* (*ɛ*) :: *extrema* :: *témer* (*ɛ*) (*Les oppositions*, § 19) (ací hi ha rima, tant amb *ɛ* com ab *ɛ*, cosa que no resol la qüestió); 2) Carles Riba: *esquema* (*ɛ*)⁸¹ :: *extrema*; *poema* (*ɛ*)⁸² :: *extrema*; *extrema* :: *sistema* (*ɛ*)⁸³ (*id.*, § 36) (ací hi ha rima amb mots que figuren en aquest paràgraf, la qual cosa vol dir que són vacil·lacions: n'hi ha que tenen més aviat vocal oberta, com *esquema*, núm. 10, i *poema*, núm. 15, i n'hi ha que fan sentir preferentment la *e* tancada, com *sistema*, núm. 22).

13) *insecte*. DCVB: *ɛ*. Així, correntment. Però hom hi sent, força sovint, la *ɛ*, sobretot en modalitat afectiva i popular. El DCVB, que dona *ɛ*, transcriu, en canvi, *ɛ* per a València i Mallorca.

14) *morfema*. DCVB: no t. f. — Hom pot sentir-hi totes dues *ee*, amb predomini evident de l'oberta.

15) *poema*. DCVB: *ɛ*. A B. és pronunciat sobretot amb *ɛ*, però no manca qui hi posa *ɛ*. Els poetes forneixen alguns exemples: 1) J. M. de Sagarra: fa rimar aquest mot, en plural, amb *anatemes* (que, dins la vacil·lació, té *e* oberta) (vegeu abans, núm. 1) i amb *diademes* (que, bé que també vacillant, té sobretot igualment *e* oberta; vegeu abans, núm. 1, i nota 73) (cfr. *Les oppositions*, § 32); 2) Carles Riba fa rimar *poema* :: *extrema* (*ɛ*)⁸⁴ (*id.*, § 36).⁸⁵

81. «La prononciation du mot *esquema*, hésitante en principe, comme celle de tant d'autres mots savants, penche chaque fois plus du côté de *ɛ* (c'est aussi un *e* ouvert que donne le DCVB). Il paraît donc que le barcelonais d'aujourd'hui oppose la voyelle d'*esquema* (plutôt ouverte) à celle d'*extrema* (plutôt fermée), bien qu'il faille admettre des hésitations dans la prononciation des deux mots» (*Les oppositions*, § 36, nota).

82. Per a *poema*, vegeu a continuació, núm. 15.

83. Per a *sistema*, vegeu a continuació, núm. 22.

84. Ja hem vist (núm. 12) que *extrema*, essent pronunciat sobretot amb *e* tancada, no deixa d'ésser un cas de vacil·lació. Quant als mots savis en *-ema* (d'origen grec), em permeto de recordar l'observació que feia a propòsit d'aquesta rima: «Je trouve qu'il est trop simple de transcrire tous ces noms avec *e* fermée; cette notation pourrait être acceptée en partant d'un critère étymologique ou pour des raisons théoriques, mais à Barcelone on dit *poema* avec *e* ouvert. Quant à la forme verbale *extrema*, elle se prononce plus fréquemment avec *e* fermée.» (*Les oppositions*, § 36, nota.)

85. Tot el que hem vist de *poema* té aplicació directa a *poeta*. El DCVB transcriu *ɛ* per a tots els dominis de la llengua. Tanmateix, la pronunciació predominant a Barce-

16) *pretext*. DCVB: ϵ . Així, correntment. Nogensmenys, hom pot sentir també la ϵ a B. (pronunciació que el DCVB atribueix a València; Mallorca, en canvi, hi té *e* tancada, com B).

17) *problema*. DCVB: ϵ . Altre cas en *-ema* que el parlar de B. resol sobretot amb la ϵ . Per a un cas de rima, vegeu abans, núm. 8 (*emblema*).

18) *proemi*. DCVB: ϵ . Sentit també amb ϵ .

19) (ell) *regna*. DCVB: ϵ . Sentit també amb ϵ . Mateixa situació per al substantiu *regne*.

20) *respecte*. DCVB: ϵ . Així, correntment. Amb tot, hom hi sent sovint la ϵ , sobretot en medis populars.

21) *selecte*, *-a*. DCVB: ϵ . Malgrat això, els materials recollits em fan establir la prioritat de la ϵ dins la pronunciació barcelonina, tot i reconeixent que totes dues *ee* hi conviuen. Una orientació ben pràctica pot ésser de parar atenció a la manera com hom sent, pel carrer, el nom de l'«Editorial Selecta», de Barcelona. I bé, la immensa majoria de casos sentits per mi han estat pronunciats amb *e* oberta. Els testimonis de les rimes dels poetes són de signe contrari: 1) J. M. López-Picó: *recta* (ϵ) :: *selecta* :: *arquitecte* (ϵ) (*Les oppositions*, § 28) (on *selecta* s'arreglera amb mots que tenen, a B., *e* oberta); 2) J. M. de Sagarra: *selecte* :: *projecta* (ϵ) :: *desafecta* (ϵ) (on ara rima amb mots que hi tenen ϵ tancada).

22) *sistema*. DCVB: ϵ . Així, correntment. Hom hi sent també la ϵ . Aquesta darrera pronunciació és l'única sentida en medis populars, en expressions gairebé estereotipades, com, *no hi ha sistema!* (dit per algú que es queixa d'una cosa, d'una institució que no funciona). En aquest cas, la ϵ és constant.

23) *suprem*. El DCVB addueix, per a aquest mot, totes dues transcripcions: amb ϵ i amb ϵ (i tant per a Barcelona, com per a València i Palma de Mallorca). La mateixa duplictat de pronunciació havia estat adduïda per Pompeu Fabra (vegeu § 16). Tenim ací un veritable reconeixement, dins treballs científics, de la confusió que estudiem en aquestes pàgines. De fet, però, i això encara és més greu, *suprem* és un cas típic de vacil·lació, i a B. hom sent aquest mot tantost amb ϵ , tantost amb ϵ .⁸⁶

24) *teorema*. DCVB: ϵ .⁸⁷ Un altre cas de vacil·lació entre totes dues *ee*, a B., que també fou assenyalat per Fabra l'any 1906 (§ 16).

lona és amb ϵ . Per a una llista de mots, tots amb *e* oberta, que Josep Carner fa rimar amb *poeta* (i amb *poetes*), vegeu *Les oppositions*, § 19.

86. «La prononciation de cet adjectif est hésitante: le DCVB a recueilli les deux prononciations. Le fait qu'il soit admis de prononcer **suprém** et **suprém** est, à mon avis, dangereux pour la cohérence du système vocalique du catalan. La tendance à ouvrir les voyelles se fait sentir ici aussi. Depuis des années j'ai remarqué qu'à Barcelone on dit *Tribunal Suprem* beaucoup plus souvent avec *e* ouvert qu'avec *e* fermé. Carles Riba fait rimer *suprem* avec *e* fermé: *s'extrema* (ϵ) :: *suprema*; *extrems* (ϵ) :: *ensem* (ϵ) :: *suprems* :: *temps* (ϵ)» (*Les oppositions*, § 36). I, en nota, remarcava: «Outre *suprems* (qui a la prononciation hésitante que j'indique), outre *extrems* (qui fait entendre parfois un *e* ouvert) [vegeu el núm. 12], le mot *ensem* à Barcelone a tendance à ouvrir sa voyelle: il n'est pas rare d'entendre prononcer **enséms** (*id.*, § 36, nota).

87. Cal remarcar que el DCVB, que ara dona ϵ per a B., consigna ϵ per a Val. i per a Mall., contràriament a allò que ha fet en altres casos, com ja hem anat assenyalant: núm. 7: *efecte* (tenia ϵ a B., i ϵ a V. i a M.); núm. 9: *erecte* (tenia ϵ a B., i ϵ a V. i a M.);

car no desconeix que *móra* és pronunciat, en bona part del català occidental, amb *o* oberta (cfr. *DCVB*; vegeu abans, § 12, núm. 17), però ara es tracta d'una modificació fonètica realitzada independentment en barceloní.

3) També *vot* (ø) (postverbal de *votar*) / *bot* (ø) 'salt' = 'recipent de pell per a vi' = 'embarcació' = 'peix' és un parell que es confon sovint: hem sentit *vot* (de *votar*) amb *o* tancada, en diverses accepcions: «amb el seu *vot* en contra», «és *vot* popular», etc. (La *o* oberta és molt estesa en *ex-vot*.) Vegeu abans, § 11, núm. 15, i § 12, núm. 3.

Són, certament, molt pocs exemples. Però són suficients per a fer veure que, àdhuc en els anomenats «parells mínims», la tendència a la confusió vocàlica pot imposar-se. I això, malgrat el risc de la confusió de significats, que els parlants destrien tot partint, doncs, del context.

20. Voldria posar en relleu, ací, les inconseqüències que podríem anomenar fonètico-etimològiques. De fet, la qüestió ha estat ja posada abans (cfr. § 2, nota 9; cfr., també, § 13), de manera que ara n'hi haurà prou amb la menció d'uns quants exemples. És tracta, com sabem, de mots que, tenint la mateixa vocal etimològica, avui la tracten de manera oposada. Addueixo, entre d'altres, sis exemples de *e* i sis de *o*.

a) Casos de *e*:

1) *devent* (verb propi) (amb ø) / *devent* (verb auxiliar) (amb ø). Vocal etimològica comuna: Ē (ll. vulg.: E tancada) (llatí: *d e b e n d u*).⁸⁸

2) *encendre* (amb ø) / *encès* (amb ø). Vocal etimològica: Ě (ll. vulg.: E oberta) (llatí: *i n c e n d e r e*).

3) *encet* (amb ø) / *enceta* (amb ø) (del verb *encetar*). Vocal etimològica: Ě (ll. vulg.: E oberta) (llatí: *i n c e p t a r e*).

4) *entendre* (amb ø) / *entès* (amb ø). Vocal etimològica: Ē (ll. vulg.: E tancada) (llatí: *i n t e n d e r e*).

5) *pes* (amb ø) / *pesa* (amb ø) (del verb *pesar*). Vocal etimològica: Ē (ll. vulg.: E tancada) (llatí: *p e n s u*).

6) *res* (amb ø) / *anorrea* (amb *e* vacil·lant, cfr. § 16, nota 71, I) (del verb *anorrear*). Vocal etimològica: Ē (ll. vulg.: E tancada) (llatí: *r e s*).

b) Casos de *o*:

1) *cola* (amb ø)⁸⁹ / *encola* (amb ø) (del verb *encolar*). Vocal etimològica: Ø (ll. vulg.: o tancada, procedent de la *o* breu del grec — però el mot ha pervingut al català per via del castellà)⁹⁰ (grec *κόλλα*).

88. FABRA, *Gram. l. cat.*, § 57, pàg. 75; BADIA, *Gram. Cat.*, I, § 163, 5, pàg. 315.

89. El *DCVB* transcriu *cola* amb ø tancada. FABRA, *Gram. l. cat.*, 473, diu que té *o* oberta. És evident que la pronunciació barcelonina és amb vocal oberta. Un argument més per a palesar les confusions vocàliques.

90. Segons el *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana*, per J. COROMINAS, I (Madrid 1954), s. v. *cola* (pàg. 849).

2) *cor* (amb φ) / *acora* (amb vocal vacil·lant) (del verb *acorar*). Vocal etimològica: δ (ll. vulg.: o oberta) (llatí: *c o r*).

3) *dot* (amb φ) / *dota* (amb vocal vacil·lant) (cfr. § 15, núm. 7) (del verb *dotar*). Vocal etimològica: δ (ll. vulg.: o tancada) (llatí: *d o t e*).⁹¹

4) *foc* (amb φ) / *desfoga* (amb φ) (del verb *desfogar*). Vocal etimològica: δ (ll. vulg.: o oberta) (llatí: *f o c u*).

5) *poc* (amb φ) / *s'apoca* (amb vocal vacil·lant) (del verb *apocar-se*).⁹² Vocal etimològica: AU (ll. vulg.: o oberta) (llatí: *p a u c u*).

6) *vot* (amb φ) / *vota* (amb vocal vacil·lant) (cfr. §§ 11, núm. 15, i 19, núm. 3) (del verb *votar*). Vocal etimològica: δ (ll. vulg.: o tancada) (llatí: *v o t u m*).⁹³

21. Hi ha un altre tipus d'inconseqüència de la llengua respecte a les vocals. És la que podríem anomenar fonètico-articulatòria. Ara es tracta de vocals que, tenint el mateix veïnatge de sons immediats (i, sovint, la mateixa base etimològica — bé que ara prescindim de l'origen), són pronunciades amb timbre diferent. Hi ha casos en els quals el contacte amb un so determinat universalitza un tipus de pronunciació vocàlica. El veïnatge amb *l* n'és una prova (i ja hi hem fet una al·lusió, § 2). Però aquesta solució no és pas la que més sovinteja. Al contrari; hi ha molts casos de vocals de timbre diferent, malgrat que els sons immediats són els mateixos. Un exemple típic pot ésser el de totes dues pronunciacions del gerundi *devent* (§ 20, a, 1). Però n'hi ha d'altres: *aprendre té e* oberta i *atendre té e* tancada; *seu* (cast. «sede», «está sentado» = *sèu* «sebo») *té e* oberta i *seu* (possessiu masculí singular) *té e* tancada. O bé: *rella té e* oberta i *vella té e* tancada, etc. Aquest fet esdevé especialment greu en els mots savis, perquè és on es palesa tota l'arbitrarietat de les opcions de la llengua: *dialecte* és pronunciat, a Barcelona, amb *e* oberta (malgrat la notació del *DCVB*), i *insecte* hi és pronunciat amb *e* tancada (cfr. § 17, núm 5 i núm 13 — i malgrat que tots dos casos siguin de *e* vacil·lant). No hi ha cap raó de fonètica històrica ni d'etimologia que justifiqui aquesta discrepància φ/φ , per tal com tots dos mots han estat manllevats del llatí escrit. Això no obstant, hom els dona pronunciacions divergents.

22. Examinem, per fi, una darrera sèrie d'inconseqüències de la llengua: les que podem anomenar geogràfico-lingüístiques. És tracta de mots la pronunciació dels quals sembla fluctuar d'un indret a un altre.

91. Aquest mot *dot* no és esmentat a COROMINES, *Algunes lleis*, 206-208, però és clar que es tracta d'un dels casos de *o* tancada originària que s'ha convertit en *o* oberta.

92. Segons el *DCVB* el verb *apocar-se* pot haver estat format damunt *poc*, o procedir del cast. *apocar*.

93. COROMINES, *Algunes lleis*, 207, esmenta *vot* entre els mots que, tenint *o* tancada en llatí vulgar, avui n'han fet una *o* oberta en català.

El fenomen és especialment greu quan és enregistrat dins el mateix català oriental o central (modalitat que inclou el barceloní): no és rar que hom atribueixi (al *DCVB*) o senti (per audició directa) tipus vocàlics contradictoris en la pronunciació d'un mateix mot. D'altres vegades, les contradiccions, sempre dins els parlars orientals, afecten el barceloní, per un costat, i el balear, per l'altre. No deixaré de presentar-ne algunes altres, encara, en les quals l'àmbit geogràfic afectat és ja el domini total de les terres de llengua catalana. Atès que una tal consideració excedeix el meu camp actual de recerca, que és el barceloní, els exemples del darrer grup ara potser no haurien d'ésser presos en consideració; penso, però, que, presentats ací, sempre seran mostres d'interès per a un treball d'abast més general que el present.

Podria esmentar molts casos d'inconseqüències geogràfico-lingüístiques. Per no allargar desmesuradament aquestes pàgines, els reduixo a una desena d'exemples, de totes les menes que he dit:

1) *bres* 'bressol'. Té, segons el *DCVB*, una distribució de la pronunciació de la *e* que resulta estranya per a alguna localitat. Terme occidental i balear, té: 1) *e* tancada en català occidental i en valencià; 2) *e* neutra en balear (llevat de Maó), i 3) *e* oberta al Pirineu (Conflent), àdhuc occidental (Esterri, Isavarri) i a Maó. A Barcelona hom diu *bressol*, de manera que no s'hi posa el problema d'una vocal que hi és àtona.

2) *coure* 'metall'. Segons el *DCVB* té *o* oberta pertot arreu (hom hi cita explícitament el rossellonès, el català oriental, el balear, el català occidental i el valencià). Però sorprenentment aquest mot hi és transcrit amb *o* tancada a Girona, a Granollers, a Tremp i a Artesa de Segre.⁹⁴

3) *escon* (o *escó*). La forma sense *-n* final, que per això mateix duu accent gràfic, ha consagrat la pronunciació de vocal tancada d'aquest mot (i així, recolzat per l'accent gràfic, és com hom el diu a Barcelona, on altrament és un mot poc usat, per tal com no pertany al lèxic ciutadà). La vocal tancada és confirmada, al *DCVB*, per al rossellonès i per a la Plana de Vic (i també a la localitat de Sant Martí de Sesgueioles), però ens sobta de veure el mot pronunciat amb *o* oberta a Llinars del Vallès i a Cornellà de Llobregat.

4) *esquella*. Té, segons el *DCVB*, *e* tancada, en general, pertot arreu. Però sorprenentment hom hi consigna *e* oberta a Palafrugell, Berga, Sant Bartomeu del Grau i Llinars del Vallès, totes localitats de català oriental.

5) *heura*. Malgrat que a Barcelona la *e* oberta és, en la pronunciació d'aquest

94. «*Coure* és la pronúncia dominant a Barcelona segons FABRA, *Gram. l. cat.*, § 12, pàg. 13, i així es diu a València i Mallorca, i àdhuc a Sant Pol de Mar, que ja és del bisbat de Girona» (COROMINES, *Algunes lleis*, 207, nota). La pronunciació del verb *coure* (cast. «cocer», «escocer») presenta algunes contradiccions semblants: transcrit pertot amb *o* oberta (al *DCVB*), hom hi consigna l'excepció de 10 localitats occidentals, que tenen *o* tancada.

mot, universal, el *DCVB* el transcriu amb *e* tancada per al català oriental (comprent-hi, doncs, el barceloní) i per al balear (com, de més a més, per als parlars occidentals). Hi fa, però, les següents excepcions (totes del català oriental): Manresa, la Pobla de Lillet, Ribes, Ripoll i Granollers, que presenten vocal oberta (amb tot, hom no hi diu res del barceloní).

6) *jou*. Segons el *DCVB* té *o* tancada en els parlars orientals (rossellonès, oriental, balear) i *o* oberta en els parlars occidentals (occidental, valencià), llevat de dues localitats occidentals que tenen vocal tancada.

7) *llengua*. Segons el *DCVB* té *e* tancada dins tots els parlars occidentals, i en balear. Hom li atribueix també *e* tancada a Manresa, Igualada, la Costa de Llevant, Vallès, Penedès, el Camp de Tarragona i al «català oriental literari». En canvi, i sempre segons la mateixa font, la *e* oberta apareix a una sèrie de punts de català oriental (literalment: Rosselló, Camprodon, Ribes, Puigcerdà, Capmany, Girona, Rupit, la Pobla de Lillet, Bagà, Llofriu, Sant Hilari Sacalm, Hostalric — hom no hi esmenta, com veiem, la ciutat de Barcelona, si doncs no cal considerar que es troba compresa dins el «català oriental literari», en el qual *llengua* té *e* tancada), i, de més a més, la Seu d'Urgell. Altrament, a Barcelona hom sent, avui, totes dues *ee* (§ 9, núm. 14).

8) *llesca*. Té, segons el *DCVB*, *e* tancada, en general, pertot arreu (oriental, balear, occidental, valencià). Hom hi fa, però, l'excepció de Barcelona i del Penedès, on *llesca* és pronunciat amb *e* oberta. Ja abans (§ 9, núm. 15), hem dit que aquest era un cas típic de vacil·lació vocàlica a Barcelona.

9) *llot*. Segons el *DCVB* té vocal tancada en català oriental (i per tant, en barceloní), i vocal oberta en balear (malgrat que la modalitat de les Illes acostuma de seguir, en casos semblants, el tractament general dels parlars orientals, dels quals forma part),

10) *sostre*. Té, segons el *DCVB*, *o* tancada pertot arreu (oriental, balear, occidental, valencià). Però hom hi fa una única salvetat: la ciutat de Barcelona, on la *o* hi és oberta.⁹⁵

És evident que podem parlar d'inconseqüències dins el sistema vocàlic de la llengua: aquest sistema, que permet la confusió de «parells mínims», que canvia el timbre de la vocal en el pas d'un substantiu a un verb de la mateixa arrel, que presenta pronunciacions vocàliques diferents malgrat uns condicionaments articuladoris idèntics, que, en fi, modifica l'obertura o el tancament vocàlics d'una contrada a l'altra (dins territoris que constitueixen, altrament, veritables unitats geogràfiques: un dialecte,

95. Sense dir res de la resta del català oriental, COROMINES, *Algunes lleis*, 207, confirma, si més no, l'excepció de la ciutat de Barcelona, en dir, en nota: «*Sòstre* Barcelona, però *sòstre* Girona, Alguer, i crec a València i Mallorca, *sústre* al Rosselló». Ara no puc estendre'm en aquesta referència, però, si la distribució de *sostre* és com diu Coromines, aquest exemple difícilment pot servir-li per a la llei fonètica *o* tancada > *o* oberta (si l'obertura es limita a la ciutat de Barcelona) (cfr., de més a més, la informació, transcrita ací, del *DCVB*).

o tota la llengua),⁹⁶ pateix d'una incongruència interna, si més no en una sèrie de casos.⁹⁷

5. La pronunciació més popular

23. Abans, en presentar els exemples de manca de fixesa del timbre vocàlic de les *ee* i de les *oo* (§§ 8-12, 14-15, 17-18) he assenyalat adés adés que, dins la vacil·lació entre vocal oberta i vocal tancada, l'obertura de la *e* i de la *o* semblava ésser més estesa dins la modalitat més popular: la llengua menys culta, els ambients més senzills fornien més casos de *e* i *o* obertes (§ 13). Ho remarcava explícitament dels següents: 1) per a la *e*: *conserva*, *escudella*, *feble* i *llengua* (dins els casos generals, § 9, núms. 4, 7, 8, 11, 14); *aixeca*, *arregla*, *contempla*, *desa*, *entra*, *menja*, *penja*, *prega* (formes rizotòniques del verb, § 14, núms. 3, 4, 11, 13, 17, 20, 22, 23); *aspecte*, *efecte*, *exemple*, *insecte*, *respecte*, *sistema* (mots savis, § 17, núms. 2, 7, 11, 13, 20, 22); 2) per a la *o*: *boda*, *boxa*, *forma*, (i, sobretot, *reforma*), *mofa* i *tórtora* (dins els casos generals, § 12, núms. 2, 4, 12, 16, 25); *rodola*, *sanglota* (formes rizotòniques del verb, § 15, núms. 20, 21); *conforme* (mots savis, § 18, núm. 8). Hi ha algun cas

96. Tots sabem que hi ha tractaments vocàlics que caracteritzen i distingeixen precisament grans dialectes de la llengua: quan partim de la *e* tancada del llatí vulgar, els parlars occidentals presenten, avui, *e* tancada, el català oriental pròpiament dit té *e* oberta, i el balear *e* neutra tònica. O bé, ara particularitzant més: dins el domini del català oriental, l'antiga diòcesi de Girona i el rossellonès presenten uns tancaments vocàlics típics (*o* tancada o *u* quan a la resta tenim *o* oberta; *e* tancada en *-ència* i afins, o en *Josep*, etc., contràriament a la *e* oberta comuna). Però ara, si parlem d'inconseqüències geogràfiques, és perquè, dins un conjunt idiomàtic uniforme, apareixen discrepàncies locals esporàdiques respecte al timbre de la *e* i de la *o* tòniques.

97. He dit reiteradament que aquest estudi és limitat a la situació actual de la llengua, i concretament a Barcelona. Nogensmenys, penso que no serà inoportú d'adduir un cas de tipus evolutiu, que faci veure un xic de les perspectives històrico-geogràfiques del tema. Per això escullo, gairebé a l'atzar, el cas de *ros*. Aquest mot significa 'rosada' i es troba avui només en valencià; és, de més a més, molt escaient per a remarcar l'antiguitat de les vacil·lacions vocàliques en català. L'etimologia és el llatí *rōs* (del qual deriva també el mallorquí *rou*, cfr. § 12, núm. 21), i que té doncs, *o* tancada en llatí vulgar. *Ros* és pronunciat, avui, en les terres de València on és viu, amb *o* oberta. «La mateixa pronúncia amb *o* oberta — llegim al *DCVB*, s. v. — sembla que era freqüent en el català antic, com ho proven un text de Bernat Metge (que fa rimar *ros* amb *repòs*) i un altre del *Spill* (on rimen *ros* i *cos*); però la quantitat llarga de la vocal llatina semblava demanar una pronúncia **ɾos** i aquesta sembla trobar-se en la rima de *ros* amb *vellós* (en *Spill* 11.265)» (*DCVB*, s. v.). El text de B. Metge que cita el *DCVB* és el següent: «Aprés gran camí, | plau a l'home cansat *repòs*, | ez aprés gran secada *ros*». I el del *Spill*: «Sobre ta squena | e tot lo *cos* | cayga lo *ros*» (vegeu *DCVB*, s. v.). Les vocals del català medieval, segons les rimes dels poetes, foren objecte d'estudi per NÚRIA ARAMON, *La E y la O tòniques segun las rimas de los poetas catalanes de los siglos XIV y XV*, memòria per a la llicenciatura en Filologia Romànica, presentada a la Universitat de Barcelona (juny de 1962); es troba al Seminari Romànic de la Universitat, en versió mecanografiada.

que sembla confirmar-ho, com *mòller* (de la locució *marit i mòller*, afectiva i pintoresca, i per això ben popular), que presenta fixament *o* oberta.⁹⁸

Nogensmenys, hi ha encara quelcom molt més significatiu. No és difícil d'observar que, sovint, tan bon punt un mot surt del seu cercle semàntic més immediat, i queda, per tant, un xic deslligat del seu significat propi i tradicional, si aquest mot té una *e* o una *o* tancades, tendeix a obrir la seva vocal. Abans hem vist com l'adjectiu *ver*, *vera*, realment no massa emprat a Barcelona, era objecte de vacil·lació (§ 8, núm. 14). I bé, quan aquest mot, separant-se del camp de l'adjectiu, es converteix en adverbi (i, per cert, és un adverbi d'ús popular a Barcelona), la seva vocal s'obre fixament: *de veres* és pronunciat indefectiblement amb *e* oberta: **deberes**. Semblantment, també hem vist que la forma verbal *prega* té *e* vacil·lant; però, quan *prega* passa, per composició, a integrar un nom nou, *pregadéu* (que ja queda deslligat del camp semàntic de la 'pregària'), la *e* és molt més fixament oberta (§ 14, núm. 23).

Un altre exemple: *mot* té *o* tancada (cfr. *DCVB*), i així és com sentim que hom pronuncia aquesta paraula a Barcelona, on no és, però, d'ús verament popular. Tanmateix, *mot* apareix en algunes ocasions en el llenguatge més popular, com són algunes locucions (*t'agafaran pel mot!*), o quan significa 'motiu' 'malnom' (cast. «apodo») (*l'hi diuen per mot*), etc. En tots dos casos concrets citats, la immensa majoria de barcelonins que he tingut avinentesa d'escoltar han pronunciat **mòt** així, amb *o* oberta. No deu ésser debades que els nostres poetes han fet rimar *mot* amb paraules que tenen *o* oberta: Josep Carner presenta, en rima: *sot* (o) :: *mot*, i Carles Ribà, *mots* :: *xarbots* (o).⁹⁹

Un darrer exemple, que per a mi és molt revelador. La paraula *amor* és universalment pronunciada amb *o* tancada. I aquesta pronunciació no té, que jo sàpiga, cap clivella. Però hi ha una desviació del significat fonamental o primari d'*amor*, que és la locució *per amor de* 'per causa de', o, simplement 'per' (gramaticalitzada en sentit prepositiu), on hom comet afèresi de la vocal inicial d'*amor*, de manera que resulta, de fet, *per mor de*. Així sentim, per exemple: «*per mor del seu germà*, que estava malalt», «la conferència va ser a les vuit, *per mor del president*, que havia de marxar», etc., i, sobretot, la tan sovintejada invocació «*per mor de Deu!*». I bé, tothom, sense excepció, pronuncia *mor*, en aquest cas,

98. Es tracta, com és sabut, d'un derivat d'un cas recte (llatí *MULIER*, amb *u* breu, ço és *o* tancada del llatí vulgar), subjecte a la llei Coromines d'obertura de la *o* tancada tònica inicial (cfr. *COROMINES, Algunes lleis*, 207). *Mòller* no és objecte de vacil·lació, sempre té *o* oberta.

99. Vegeu: *Les oposicions*, §§ 20 i 37.

amb *o* oberta: *mør*, fins al punt que, més d'una vegada, algú m'ha confessat, en fer-li veure jo el sentit de la locució, que entenia *mor* com si fos *mort* (cast. «muerte»), malgrat que s'adonava que «*la mort de Déu*» no tenia sentit. Per tant, és ben clar que, així que un mot amb vocal *e* o *o* tancada surt del seu camp significatiu primari per adoptar un nou sentit, relacionat, certament, però en relació menys directa, tendeix a obrir la seva vocal, que esdevé, doncs, *e* o *o* oberta.

24. La dita tendència a l'obertura afecta també els elements ja plenament gramaticals. Potser el cas més evident és el de la preposició *sense*. Correntment sembla tenir *e* tancada a Barcelona, sobretot entre gent cultivada, però la pronunciació més popular és amb *e* oberta (i és així que l'ha enregistrada el DCVB). També els poetes se n'han fet ressò, car trobem, en «Guerau de Llosto», les rimes *desavinença* (ɛ) :: *sense* :: *recomença* (ɛ).¹⁰⁰ La preposició *entre* presenta un cas semblant: amb *e* tancada correntment, aquesta *e* obre la seva articulació en la pronunciació barcelonina més popular.

El fet que l'obertura vocàlica sigui típica del llenguatge popular té com a conseqüència que el fenomen es manifesti clarament en els castellanismes (com *acera*, *apoi*), àdhuc en els més vulgars (com *embès*). Vegeu-ho al § 25.

Seria llarg d'inserir totes les mostres d'obertura vocàlica que he anat recollint dins la modalitat idiomàtica de la gent més senzilla. Mots com *mes* (fr. «mois»), o *estendre*, o *préssec*, que es troben sota aquesta tendència, demanarien comentaris llargs. Em limito a transcriure els exemples que n'he donats en una altra banda, tots sentits a Barcelona:¹⁰¹ *crema* (substantiu postverbal de *cremar*, cast. «natillas»), *entendre* (cfr. § 20, a), *espera* (forma verbal d'*esperar*, sobretot en imperatiu), *llengua* (cfr. §§ 9, núm. 14; 22, núm. 7), *renta* (forma de *rentar*, també en imperatiu), *sospesa* (de *sospesar*, imperatiu), *forma* (i, singularment *reforma*, cfr. ací, paràgraf 12, núm. 12).

Voldria, encara, referir-me a un altre fet, baldament només quedí insinuat. La tendència popular del barceloní a obrir la *e* i la *o*, té una manifestació ben clara en el cas dels noms i marques comercials: *Avecrem*, *Profiden*, *Netol*, *Omo*¹⁰² i tants d'altres que podríem esmentar, són pronunciats per tothom amb vocal oberta, malgrat que, en alguns casos, sembla

100. Vegeu *Les oppositions*, § 23, i la nota corresponent, on he intentat de valorar la importància lingüística de l'obertura de la *e*, com «une preuve de la tendance plus profonde du langage populaire à ouvrir les voyelles fermées».

101. Vegeu *Algunes mostres*, §§ 5 i 8.

102. Vegeu *Predominio*, 320.

que no haurien de mancar mots inductors de sentit contrari (com serien, per als dos primers, *crema*, que té normalment vocal tancada — menys quan és dit en ambients populars, com ho acabo de recordar —, i *dent*, que té fixament vocal tancada).

Dels fets que hem presentat, tots constatats a Barcelona (i, per tant, de comprovació fàcil per qui s'interessarà pel tema), sembla que hom ha de concloure que la pronunciació més popular té una forta tendència a obrir les vocals tancades *e* i *o*, i a substituir-les per les obertes corresponents.

6. Relació amb altres llengües

25. Tenim una possibilitat per a mesurar l'obertura vocàlica de la *e* i de la *o* en el català de Barcelona, o, si més no, la tendència a l'obertura, o encara, l'obertura relativa: la confrontació amb les vocals d'altres llengües.¹⁰³ Aquesta confrontació té dos aspectes: com pronuncien els catalans les vocals, en parlar altres llengües, i com són pronunciades les vocals de mots forasters, en ésser aquests adoptats en català. És evident que, des de tots dos punts de vista, el català es manifesta sota la tendència a l'obertura vocàlica: ja ha estat remarcat que els catalans, en parlar castellà, obren fora mesura les vocals,¹⁰⁴ i la mateixa constatació cal fer respecte al francès (per exemple, un mot com el fr. «côte» és pronunciat espontàniament amb *o* oberta per un català: kòt(ø), pronunciació que altrament és prou estesa pel sud de França, on perviu el substrat occità); respecte a l'alemany (els professors no es cansen de repetir als estudiants catalans que obren massa les vocals, en estudiar alemany), respecte a d'altres llengües.

La pronunciació del llatí en boca de catalans fa sentir a cada moment les *ee* i les *oo* obertes: *venit*, *sedet*, *bonus-bona-bonum*, etc., amb *ø* i amb *ø*, caracteritzen moltes classes de llatí, i *per omnia saecula saeculorum* i *dominus vobiscum*, també amb *ø* i amb *ø* se sentien a qualsevol església, fins a la reforma litúrgica. Aquesta tendència és la que explica sens dubte per què els mots savis de la llengua presos directament del llatí (és a dir, tal com eren llegits, del llatí, sí, però en català, per catalans) tenen sistemàticament *e* oberta i *o* oberta en català, malgrat que corresponguin a vocals tancades del llatí vulgar: *comèdia*, *misteri*, *Antoni*, *-ori*, etc.¹⁰⁵

103. Hi ha una circumstància que em permet d'abreujar molt l'exposició acf: **quø** ja n'he parlat a *Predominio*, 318-320, on el lector trobarà més informació. Ara em limito a recordar alguns exemples adduïts en aquell indret, tot afegint-n'hi, però, algun de nou.

104. RAFAEL LAPESA, *Historia de la lengua española*⁴ (Madrid 1959), 307.

105. Vegeu *Predominio*, 320 (nota), i, en general la meua *Gram. hist. cat.*, § 49, pàg. 138; § 52, pàg. 147.

Els estrangerismes han estat adoptats en català amb les *ee* i les *oo* obertes. Pensem en *bibelot*, *boia* (del francès), *solo*, *coda* (de l'italià), en els tecnicismes com *jet*, *robot*, etc. Àdhuc els noms propis: *De Gaulle* té, en català, *o* oberta (enfront el francès); també *Kennedy* és dit amb *e* oberta, etc.

Els castellanismes del català, sobretot en el llenguatge més corrent i vulgar, tenen un volum considerable. I bé, tots ells presenten sistemàticament les vocals *e* i *o* obertes. *Acera*, *apoi*, *desde luego* (**lwégu**). Molta gent usa, a Barcelona, la locució *embès de* (**embès**) amb el significat de 'en lloc de', 'en comptes de'; he comprovat manta vegada que molts no s'adonen que és el cast. «en vez de» (que queda prou desfigurada, fonèticament, perquè no el reconeguin), el qual presenta, una vegada més, la típica obertura vocàlica de la *e* catalana.

La relació amb altres llengües és un nou mitjà per a conèixer fins a quin punt la tendència a fer les vocals més obertes és, en català, pregonada i arrelada dins el sistema vocàlic de la llengua.

7. *Recapitulació sobre la situació actual*

26. Fins ací hem enumerat uns fets. Uns fets prou importants perquè ara mesurarem tot l'abast d'allò que són i d'allò que signifiquen. Malgrat que totes les dades que he aportat han estat sentides per mi, i no pas d'una manera ocasional, ni una sola vegada, sinó ben reiteradament, i que no he presentat pas totes les que tinc recollides, ni de bon tros, reconec que, en alguna ocasió, endut per l'afany de presentar uns fets en certa manera nous, puc haver-me excedit en la importància que els he atribuït. Recordaré, però, «en defensa pròpia», que, en començar l'exposició dels fets (§ 6), ja he fet avinent que les pronunciacions diferencials **e/ɛ** i **o/ɔ** es compleixen amb fixesa, i que m'adonava que hi havia el perill que, estudiant-ne les excepcions, semblés que aquestes pesaven més, quantitativament, que el tractament general, quan és aquest el més observat (per aquesta raó l'anomenem «general»). No he volgut fer més que estudiar les excepcions. Per això voldria recapitular, breument, sobre la situació que tenen avui els fenòmens de confusió de les vocals *e* i *o*, i d'obertura de les tancades *e* i *o* (a favor de les obertes corresponents), dins el català de Barcelona.

D'una manera gairebé esquemàtica crec que podem fer les tres afirmacions següents: 1) les lleis d'evolució històrica de les vocals, partint de llurs bases etimològiques llatines, bé que acomplertes a grans trets, són desconcertants; 2) els efectes dels contactes articulatoris que sofreixen les vocals per raó de les consonants veïnes, bé que reals, són contradic-

toris; 3) la fixesa dels resultats actuals, com a combinació de tots dos grups de factors (etimològics i articulatoris), és, com a criteri lingüístic, molt relativa, i en cap cas no es podria preveure.

Les conseqüències d'una tal situació no són difícils d'endevinar. La immensa majoria de mots que tenen *e* i *o* tòniques en català són pronunciats, dins el parlar de Barcelona (i, en general, en el català oriental pròpiament dit), amb vocal oberta o amb vocal tancada per tots els parlants, i la gent s'hi entén precisament perquè tothom fa funcionar les vocals de la mateixa manera. Això és per raó d'una tradició multiseccular, que descansa damunt un estat de compromís entre la fonètica etimològica i la fonètica articulatòria, i aquest estat de compromís és el que ja describí, l'any 1906, mestre Fabra, i el que han repetit, amb variants, tots els assaigs de síntesi i les gramàtiques històriques catalanes.

Malgrat tot això, l'esmentat estat de compromís té, avui, una clivella important, que demostra de fet que allò que anomenem «estat de compromís», és, com pertot, també en lingüística, un «estat inestable», per tal com, al darrera, hi ha forces que pugnen per modificar-lo. En donen raó una sèrie de casos — en nombre de prop de tres-cents — que són exemples de les confusions entre totes dues *ee* i entre totes dues *oo* (tant en mots hereditaris, com en les vocals rizotòniques dels verbs, com en mots savis), que hom sent així, amb confusió de timbre, a Barcelona. Les confusions palesen algunes incongruències del sistema vocàlic, tant del punt de vista evolutiu, com del punt de vista geogràfic.¹⁰⁶

Amb els exemples transcrits (i en podria adduir molts més, encara), queda clar que en el català de Barcelona hi ha casos clars de confusió en el camp de les *ee* i de les *oo* (que no tothom fa funcionar de la mateixa manera). Ja he dit (§ 7) que no volia adoptar el punt de vista normatiu (i, ni que volgués adoptar-lo, això no fóra sempre possible, o, si més no, la feina fóra llarga i laboriosa). Simplement he volgut adoptar la posició obligada del lingüista: de constatar i d'estudiar uns fets. La constatació no

106. En aquesta recapitulació, i a títol complementari, voldria recordar allò que ja hem anat veient, en el decurs dels paràgrafs precedents: el testimoniatge del *DCVB*. Aquest, que normalment transcriu (ultra les altres, dialectals i locals) la pronunciació típica del barceloní, sovint esdevé poc adequat en els casos adduïts ací, per tal com: 1) unes vegades s'absté d'inserir la transcripció del mot; 2) d'altres, dóna una notació fonètica en contradicció evident amb el barceloní d'avui; 3) d'altres, encara, forneix informacions vacil·lants (dóna les formes tant amb oberta com amb tancada, o es contradiu amb la pronunciació de localitats veïnes, etc.); 4) per fi, generalment no diu res quant al timbre de la vocal de les formes rizotòniques dels verbs que tenen *e* o bé *o* en el tema. Ja sé que no podem fer responsable el *DCVB* de cap d'aquests inconvenients: la culpa és de la realitat lingüística que el diccionari intenta de descriure, realitat que és vacil·lant. Per tant, l'examen del *DCVB* ens confirma — ara doncs a través d'una obra científica de lexicografia — allò que l'observació directa dels fets ja ens permetia d'establir.

deixa d'ésser greu, car ens diu que hi ha quelcom, dins el sistema vocàlic del català, que no funciona. Hi ha manca de distinció entre e i e i entre e i e , en nombre de casos, certament minoritari, però prou significatiu.

La confusió vocàlica denota quelcom inestable, dins el sistema. I, en la confusió, malgrat que no tenim dades completes per a fer els recomptes, no vacillo a afirmar que són molts més els casos de vocal tancada que es fa oberta, o que es troba sota la tendència a fer-s'hi, que a l'inrevés (§§ 7, nota 21, i 13, nota 56). Tenim, doncs: confusió entre e/e i entre e/e , i, dins la confusió, tendència que les vocals obertes siguin cada cop més nombroses i pesin més en el conjunt dels fonemes vocàlics.

III

LES CAUSES

1. *Factors sòcio-lingüístics*

27. Davant un fet lingüístic constatat, com és el de les confusions $\text{e} = \text{e}$ i $\text{e} = \text{e}$, cal que assagem, si més no, de donar-ne una explicació satisfactòria. Prendrem en consideració, de primer, la possibilitat que les vacil·lacions en la pronunciació de les *ee* i de les *oo*, i les confusions que se'n deriven, siguin atribuïdes a la influència de la llengua castellana, pel seu paper de llengua oficial. En efecte, el castellà és l'única llengua ensenyada a les escoles, i pràcticament l'única emprada pels mitjans de comunicació social del país, així com l'única coneguda i emprada per milers d'immigrants; com és sabut, aquests nou vinguts han modificat la demografia sòcio-lingüística dels grans nuclis urbans, sobretot els industrials (on atenyen, sovint, la meitat del cens), i, almenys durant anys, desconeixen el català. Aleshores, si el castellà no practica la distinció entre vocal oberta i vocal tancada, típica del català, i té, en canvi, un pes sociològic tan gran, hom podria pensar a concedir-li el fonament de les anomalies descrites en el sistema vocàlic català.

No diré pas que la influència castellana no pugui haver coadjuvat a estendre els casos de confusió. Singularment en els darrers decennis, en els quals aquella influència ha estat més forta que mai, i les defenses i els recursos del català han estat, i són encara, insuficients. Però penso que el fenomen té arrels molt més profundes i llunyanes. La cançó popular tradicional, per exemple, presenta casos de confusió vocàlica;¹⁰⁷ d'aquest

107. Penso que ho he fet veure prou clarament amb el meu treball *Rimas vocàliques anòmals en el cancionero popular catalán*, que apareixerà dins «Cuadernos Hispanoamericanos», de Madrid (número dedicat a Ramón Menéndez Pidal *in memoriam*).

segle puc dir que, examinant les rimes de vuit poetes, potser els més remarcables (entre els del domini barceloní o oriental), he trobat mostres de les confusions entre vocals que ací estudio (§ 6). Són dos fets lingüístico-culturals de natura molt diferent l'un de l'altre, però tots dos anteriors a la immigració en massa dels darrers anys i que resten, en rigor, a part de la manca d'ensenyament i difusió de la llengua.

Si no, mirem-ho a través d'unes petites mostres de tipus lingüístic. Tot se centraria, diem, a l'entorn de la influència del castellà. Però els anys d'influència intensa no han aconseguit, per exemple, que la *zeta* interdental castellana s'infiltri dins el català (ben al contrari, la pronunciació de la interdental continua essent una de les dificultats que han de vèncer els catalans per a parlar el castellà un xic correctament); tampoc no s'hi ha infiltrat la *jota* (que encara és adaptada a la *k* en els medis més populars, o, si no, és pronunciada amb exageració articulatòria). Unes tals modificacions articulatòries són senzillament inconcebibles. En canvi ocorren fets de signe ben oposat, com és la sonorització, tan habitual, de la *-ss-* intervocàlica (en *impressió*, *comissió*, *glossa*, etc.), fet que, si és incorrecte des de l'angle del català més pur, és una incorrecció que no podria pas ésser atribuïda a la fonètica castellana (ja que, ací, les pronunciacions correctes de totes dues llengües coincideixen). Més encara: malgrat els anys d'influència intensa del castellà damunt el català, els catalans, en parlar castellà, segueixen fent la «liaison» de sonorització — *deshacer* (*deza^her*), *los hombres* (*loz^ombres*) —, o segueixen posant la *l* velar típica del català. I, encara, si en immigrants (o fills d'immigrants) ja integrats al català sentim la «liaison» amb *s* sorda, o la *l* dental castellana, això té una explicació. Però és que les confusions vocàliques estudiades ací apareixen en el llenguatge dels catalans genuïns, precisament els qui no cedeixen la «liaison» amb *z* sonora, ni la *l* velar...

Repeteixo el que he dit abans. La influència castellana pot ésser una concausa secundària, de reforç, de les confusions vocàliques. Aquestes, però, s'haurien produït, ja s'anaven produint, sense aquella.

2. Factors geogràfico-lingüístics

28. Hi ha una altra possibilitat: que les vacil·lacions i les confusions entre les vocals obertes i les tancades hagin d'ésser atribuïdes a la influència de determinades zones dialectals, en les quals les vocals són pronunciades amb timbre altre que a Barcelona. No en faré l'enumeració, per no

108. Parlo d'aquestes sonoritzacions a *L'alternance sourde / sonore dans les réalisations de /s/ en catalan*, que apareixerà dins els «Mélanges Georges Straka».

allargar aquest article fora mesura. Però és ben sabut que, en principi, a la *e* oberta del català oriental (< *ɛ* tancada del llatí vulgar; ll. clàssic *Ē*, *I*) correspon *e* tancada als parlars occidentals. O bé que al domini de l'antiga diòcesi de Girona trobem sovint casos d'*o* tancada (corresponents a *o* oberta de la resta), i d'*e* tancada enfront la resta (§ 23, nota). Que, a diversos indrets, trobem tant *rɛ* per *rē* o *rēs* del barceloní (*res*), com, a l'inrevés, *lɛi* o *rɛi* per les solucions barcelonines *lɛi* o *rɛi* (*llei*, *rei*).

Evidentment, pronunciacions com les indicades (i moltes més en podríem assenyalar) poden haver exercit una influència. I és normal que hagin tingut una influència *personal*, àdhuc, si volem, *familiar*. D'altra banda, això passa pertot arreu: a França, per exemple, una persona que pronuncii *o* oberta per la *o* tancada del francès comú, denuncia la seva provenença meridional; d'un hispano-parlant, si obre massa algunes vocals, entendrem que és andalús; si les tanca, direm que es asturià, etc. Això és així, com dic, pertot arreu. Però pertot arreu la influència individual o familiar és neutralitzada pel conjunt social dels parlants, és a dir, per la llengua ella mateixa. Aleshores, discrepàncies com les esmentades no pesen mai en la societat que constitueix la llengua, i no poden alterar el funcionament del sistema. La llengua no en queda afectada.

En el nostre cas, el català oriental, i, dintre d'ell, el parlar de Barcelona, representa dos grans pesos (el demogràfic i el cultural) que fan impossible qualsevol modificació de l'estructura, si ha de venir de contradialectals. Si hi ha influència, si hi ha força d'assimilació, aquesta és a favor del barceloní, per les raons òbvies ja dites. Però hi ha més, encara: ja hem vist que, dins les confusions vocàliques que s'insinuen, sembla que hi ha una tendència que s'està prefigurant: la d'una major obertura de les vocals *e* i *o* (§§ 7, nota 31; 23-26). I bé, el barceloní té ja més vocals obertes que el català occidental i que el parlar de les terres gironines. Aleshores, ¿com podríem atribuir les modificacions que afecten el barceloní (i que s'adrecen a obrir més les vocals) a la influència d'altres contradialectals, si en totes elles les vocals no hi són tan obertes com a Barcelona?

Sembla, doncs, que cal desestimar també els factors dialectològics com a causa de les pertorbacions del vocalisme barceloní. En tot cas, aquests factors serien una concausa, però sempre menys important que la influència castellana (§ 27). Seguim sense trobar la raó d'aquelles pertorbacions.

3. *Factors d'ordre lingüístic intern*

29. Com ja he insinuat (§ 27), la causa de les vacil·lacions i confusions vocàliques del barceloní és molt profunda. I cal trobar-la dins el mateix sistema de la llengua. Ja sabem que es tracta d'un inici de falla de les oposicions vocàliques (en aquest cas, entre *e/ɛ* i entre *o/ɔ*, i és clar que això és molt greu, i si prospera, pot tenir conseqüències importants per a tota l'estructura lingüística del català. La presumpta crisi del vocalisme es basa i es manifesta en les contradiccions entre la fonètica històrica i els contactes articulatoris (cfr. §§ 2-3) (ho veurem ara mateix, a continuació), i en les neutralitzacions de les diferències vocàliques pels arxifonemes *e* i *u* (ho veurem després, § 30).

D'antuvi, les contradiccions. Aquesta és, sens dubte, la raó fonamental de la crisi vocàlica. El català no ha tingut diftongació espontània, i això ha fet que, en principi, les set vocals del llatí vulgar fossin punt de partença del vocalisme català, sense que calgués separar-ne les vocals obertes (escindides, en altres llengües romàniques, en diftongs, que, d'un punt de vista fonològic, cal considerar com la successió de dos fonemes simples). Tanmateix, aquest estat de coses, que, després de tot, retrobem, més o menys, a les altres llengües romàniques sense diftongació, ha sofert noves alteracions, sobretot en el camp de les *ee*, prou desconcertants (§§ 1-2), però també en el de les *oo*, que tampoc no resten inalterades respecte al llatí vulgar (§ 3). Damunt aquest estat, ja bon xic irregular i sorprenent, s'han sedimentat les alteracions articulatòries per raó del contacte amb les consonants immediates. Hi ha hagut una mena de forcejament entre la fonètica etimològica i els contactes articulatoris, el resultat del qual és la pronunciació actual, que sembla estable en la immensa majoria de casos, però que costa de justificar tant per la base etimològica com pels condicionaments consonàntics.

Hi ha, però, un nombre considerable de situacions que palesen la incongruència interna del vocalisme català. Em limito, ara, a recordar alguns exemples ja comentats abans:

- 1) per a les *ee*: *pes* (ɛ) / *pesa* (ɛ)¹⁰⁹ (§§ 13, 20)
encén, *encendre* (ɛ) / *encès* (ɛ) (§§ 2, nota 9; 20)
entendre ɛ / *entès* ɛ (§ 20)¹⁰⁹

109. En el camp de les *ee*, més complicat del punt de vista fonètico-evolutiu, encara caldria recordar altres exemples adduïts abans: *devent* (ɛ) / *devent* (ɛ) (§§ 20, 21); *aprendre* (ɛ) / *atendre* (ɛ) (§ 21); *seu* (ɛ) / *seu* (ɛ) (§ 21); *rellla* (ɛ) / *vella* (ɛ) (§ 21); *dialecte* (ɛ) / *insecte* (ɛ) (§ 21).

- 2) per a les *oo*: *mola* (ϕ) / *esmola* (ϕ) (§ 13)
cola (ϕ) / *encola* (ϕ) (§ 20)
foc (ϕ) / *desfoga* (ϕ) (§ 20)¹¹⁰

Davant la manca de fixesa del vocalisme referent a les *ee* i a les *oo* (recordem, a grans trets, la partió entre català oriental i català occidental per a la *e*, o bé la que hi ha entre la diòcesi de Girona i el rossellonès, d'una banda, i la resta del domini, de l'altra, per a la *o*), els contactes articulatoris poden haver assegurat, durant segles, les oposicions *e/ϕ* i *ϕ/ϕ*. Precisem: els contactes articulatoris, que no són pas l'herència — la base etimològica —, sinó la imposició de l'ús quotidià de la llengua, i, en aquest terreny, hi ha hagut veritables rectificacions de la mateixa etimologia, solucions que han contrarestat tota llei etimològica (com el veïnatge d'una *l*, que ha fet oberta qualsevol *e* que no ho fos d'origen). Però això no ho era tot, sempre hi havia, al dessota, el vocalisme etimològic. I si els contactes articulatoris han salvat, en bon nombre d'ocasions, les oposicions entre vocals obertes i vocals tancades, ells mateixos podien convertir-se, a la llarga, en l'amenaça més greu contra el sistema de set vocals (§ 4). En efecte, els contactes articulatoris no han pogut destruir, en definitiva, l'etimologia (visible, ultra en català, en qualsevol altra llengua romànica). I així han sorgit les contradiccions entre la fonètica històrica i els condicionaments articulatoris, manifestades, entre d'altres ocasions, en les inconseqüències de la llengua (reportades abans, §§ 19-22). Per a mesurar la gravetat d'aquesta situació fonètica, només cal veure la casuística de les síntesis de fonètica catalana i de les gramàtiques històriques (vegeu-ho alludit abans, § 2).

30. La situació fonètica de les *ee* i de les *oo*, que acabem de presentar ja com a molt delicada, s'ha agreujat, encara, per un altre fenomen típic de la pronunciació del català: les neutralitzacions.¹¹¹ Una *e* oberta o una *e* tancada (o una *a*) tòniques (per exemple: *pena* (ϕ), *sento* (ϕ), *salt* (á), si l'accent es desplaça per qualsevol modificació del mot a què pertanyen (per derivació, per conjugació, etc.), de manera que aquestes vocals esdevinguin àtones, es converteixen totes en la vocal neutra *ϕ* (per exemple: *aþenar*, *sentir*, *setlet*). Aleshores diem que la *ϕ* és l'arxifonema que neutralitza, en posició àtona, les diferències entre *é/ê/á* tòniques. Un procés semblant ocorre, a la dimensió velar, entre *o* oberta, *o* tancada (i *u*) tòniques.

110. Pel costat de les *oo* podríem recordar també altres contradiccions aduïdes abans: *rodol* o *redol* (ϕ) / *rodola* (ϕ); *udol* (ϕ) / *udola* (ϕ), etc. (§ 15).

111. Recordem els casos, esmentats abans: *encetar* / *enceta*; *galobar* / *galopa*; llatí *mandicare* = **manjar* = *menjar* / *menjo*; *recar* / *reca* o *raca*; *rascar* / *rasca* o *resca* (§ 13, i notes).

ques, que, en esdevenir àtones, conflueixen totes dins **u**, que és, doncs, l'arxifonema que neutralitza, en posició àtona, les diferències entre $\phi/\phi/\acute{u}$ tòniques (exemples: de *fort* (ϕ), *enfortir* (**u**); de *dóna* (ϕ), *donar* (**u**); de *suc* (\acute{u}), *sucós* (**u**).¹¹²

La neutralització no ofereix dificultats, practicada en el sentit esmentat, partint de ϕ o de ϕ , per arribar a la ϕ ; o bé, partint de ϕ o de ϕ , per arribar a la **u**, per tal com de sons varis pervenim a un de sol: la ϕ o la **u** (segons que es tracti de la línia anterior o palatal, ϕ de la línia posterior o velar). Però el procés invers es fa més difícil, car hem de partir del so neutralitzat ϕ i desfer el camí, i per això cal saber triar entre la ϕ i la ϕ (o bé, si partim de la **u** neutralitzada, cal saber desfer el camí, cap a la ϕ o cap a la ϕ). Així, si partim d'*ensopegar* (amb ϕ de neutralització: *ensopegar*), hem d'escollir, en les formes rizotòniques, entre *jo ensopego* i *jo ensopego*, ja que tant la ϕ con la ϕ corresponen a ϕ ; i bé, això d'escollir és el que no fan els catalans que vacillen quant al timbre de la vocal tònica de *jo ensopego*, o és el que fan a tort (§§ 13 i 14, núm. 16).

La neutralització de vocals crea una situació molt peculiar per a la fonologia catalana. Si comparem la diferència entre *tònica/àtona* del català amb la corresponent del castellà, veurem que en castellà la diferència no implica canvi d'articulació vocàlica: una *á* tònica i una *a* àtona tindran diferències, i ben remarcables, però no deixaran d'ésser una sola articulació, identificable sempre com a *a*, i sense possibilitat de confusió; en català, al contrari, la *à* tònica és molt diferent, articulatòriament, de la ϕ àtona en què aquella es transmuta en perdre l'accent (situació que, com hem vist, comparteix amb la *e* oberta i la *e* tancada, així que perden l'accent). Aquesta situació té conseqüències pertot, singularment dins la conjugació.¹¹³

Segons els principis de la neutralització, els «parells mínims» basats, en català, en les formes rizotòniques dels verbs (en les quals la vocal radical és tònica), queden neutralitzats en les formes arizotòniques: *vota* (ϕ)/*bota* (ϕ) s'oposen significativament; però, quan la *o* esdevé àtona (*votem* = *botem* (**butém**), *volar* = *botar* (**butá**), etc.), neutralitzada l'oposició ϕ/ϕ per l'arxifonema **u**, ja no hi ha distinció significativa entre tots dos verbs.

112. A partir d'ací, no involucraré més la *a* ni la *u*; malgrat que són neutralitzades per ϕ (juntament amb les *ee*) i per **u** (juntament amb les *oo*), respectivament, no pertanyen al tema específic d'aquest treball, i puc prescindir-ne.

113. Per això, en assajar d'aplicar al català, *mutatis mutandis*, la descripció morfosintàctica del verb castellà de B. Pottier, em vaig veure obligat a introduir una nova categoria, dins del verb català: la vocal *radical* (ultra la vocal *temàtica*). En castellà, la *a* de *canto* sempre és *a* tant si és tònica (*canto*) com si és àtona (*cantamos*); en canvi en català, a la *a* tònica de *canto* (**á**) correspon la *a* àtona de *cantem* (ϕ). Cfr. *Morphosyntaxe catalane*, en premsa (apareixerà dins les actes del Col·loqui sobre la Lingüística Catalana, tingut a la Universitat d'Estrasburg, pel mes d'abril de 1968).

Remarquem que, en el cas de *votar/botar*, hi ha homofonia a tota la conjugació (llevat dels presents, persones *jo, tu, ell, ells*).

Hi ha, certament, verbs que, tot constituint casos de «parells mínims» en les formes rizotòniques, no es confonen tampoc en les formes arizotòniques, per tal com el fet de pertànyer a conjugacions diferents els allibera de la neutralització, en esdevenir àtones les vocals. Així *vens* (ɛ)/*véns* (é), o *venen* (ɛ)/*vénen* (é), són, realment, «parells mínims»; però, en les formes arizotòniques, les conjugacions, diferents, els bifurquen: *venem* / *venim*, o *veneiu* / *veniu*, o *vendreu* / *vindreu*, etc., on l'arxifonema ɛ coexisteix amb altres elements morfèmics diferencials. Això no obstant, aquests mateixos verbs no deixen tampoc de fornir-nos, una vegada o altra, casos de neutralització (que provoca homofonia): *venies, venien* (tant de 'vendre' com de 'venir').

Per aquesta raó hi ha verbs que, de fet, han quedat arraconats del llenguatge més corrent, o es troben en perill de sucumbir; per exemple: *llançar/llençar* (homòfons en totes les formes arizotòniques, només es distingeixen a 4 persones dels presents: *llanço/llenço*, etc.; per això *llançar*, menys emprat, menys popular, menys material, ha desaparegut del català parlat); *adonar/adunar* (homòfons en general, llevat de 4 persones dels presents: *adono/aduno*, etc.; per això *adunar*, menys emprat, ha desaparegut del català parlat, malgrat que *adonar-se* té, com ara l'esmento, sobretot — i gairebé exclusivament — un ús pronominal).

Les neutralitzacions fan més greu, doncs, la situació especial de la fonètica catalana, que, com hem vist, ja és prou delicada. Si una diferència com *pes* (ɛ)/*pesa* (é) era ja contradictòria, la neutralització de ɛ i ɛ en ɛ hi afegeix una nova dificultat: 1) el diminutiu de *pes* (ɛ) és *peset*, on l'antiga ɛ s'ha convertit en la vocal neutra ɛ; 2) així que passem de *pesa* (é) a qualsevol forma arizotònica, l'antiga é se'ns converteix igualment en la vocal neutra ɛ. O sigui que les diferències entre la ɛ de *pes* i la ɛ de *pesa*, deixen de funcionar com a element de distinció.

Tots dos factors (les contradiccions entre fonètica històrica i contactes articulatoris, i les neutralitzacions vocàliques en posició àtona), estesos a bon nombre de casos, i amb tendència creixent a estendre's més encara, han pogut provocar la crisi dita: que enregistrem, avui, un nombre tan elevat de vacil·lacions i de confusions entre les *ee* i les *oo*, obertes i tancades.

31. Sembla, doncs, que hi ha un índex de crisi en el sistema d'oposicions entre les vocals medials: ɛ/ɛ i ɔ/ɔ. L'examen de les dades en joc ens ha permès d'imaginar que un nou estat fonològic s'estava insinuant. És clar que, avui, no podem afirmar si es tracta del començ d'un camí que la llengua anirà seguint, o d'una situació passatgera que serà supe-

rada, més aviat o més tard, per la resistència a canviar que hom observa pertot, àdhuc en les llengües. Nogensmenys, l'estat de crisi de les *ee* i de les *oo*, si prospera, no farà sinó reforçar una tendència que sorgeix de les capes més pregones de l'estructura fonològica del català. Ja hem fet avinent que, dins les confusions vocàliques, hi havia una orientació que semblava força clara i evident: en el fons, les vocals cercaven una major obertura articulatòria (§§ 23-24).

Això ens duu a superar la visió limitada a les vocals, i a examinar vers on diríem que s'encamina la fonologia catalana tota sencera, vocals i consonants. Els sons catalans tendeixen a recobrar sonoritat, a augmentar la sonicitat global de la llengua: sembla que la llengua estigui sotmesa a una mena de necessitat de guanyar perceptibilitat o sonicitat, pel vessant que sigui (vocàlic o consonàntic), pel camí que sigui (sonoritzant sons sords, obrint vocals tancades, etc.). Ara no em puc estendre sobre aquesta tendència, que per a mi és evident, i que haurà d'ésser objecte de recerques ulteriors. Però no puc deixar de fer-hi allusió, atès que la veig en relació amb la crisi vocàlica que analitzo en aquest treball.

Pel costat de les consonants, enregistrem, entre altres, una vigorosa tendència a sonoritzar articulacions: ja n'he dit quelcom abans (a propòsit d'*impressió*, *comissió*, *glossa*, etc., pronunciats correntment amb -z- sonora) (§ 27). Afegim-hi *þantejar* (per *þanteixar*), que és habitual en el llenguatge més corrent, que trobem en escriptors popularitzants (com Verdagner i d'altres), però que àdhuc Carles Riba adoptà, fent-se ressò d'una pregona directriu fonètica del català.¹¹⁴

Pel costat de les vocals, ja, d'antuvi, tenim un fet prou simptomàtic: la *ɛ* tancada del llatí vulgar roman com *e* tancada als parlars occidentals (on les vocals àtones són relativament tenses, i on no es confonen *a* amb *e*, ni *o* amb *u*, fora de l'accent); en canvi, en català oriental (amb el barceloní) la *ɛ* tancada originària hi esdevé, en definitiva, *e* oberta (i remarquem que, així, la *ɛ* tancada s'obre, és a dir es fa més sonora, més perceptible, i que això ocorre precisament allí on les vocals àtones són confoses en *ɛ* i en *u*). Sembla, doncs, clar que la llengua necessita augmentar la sonicitat de les vocals, i així veiem com la *e* oberta i la *o* oberta han assumit una mena de paper de representació de totes dues *ee* i de totes dues *oo*, respectivament, com aquestes vocals obertes s'imposen a les tancades corresponents en diverses situacions.¹¹⁵ Sembla que es tracti de compensar la pèrdua de sonicitat que implicà la relaxació de *a*, *e* àtones a la vocal neutra *ɛ*. Aquesta seria la direcció del vocalisme català, avui. Per això,

114. Vegeu *Algunes normes*, § 7, pàg. 606.

115. Vegeu *Predominio*, 317-320.

en produir-se la situació de crisi en les oposicions φ/φ i φ/φ , la llengua se n'ha aprofitat, per orientar-la cap a la seva tendència més profunda: l'obertura de les vocals tancades, és a dir, l'augment de la sonicitat vocàlica, i en definitiva, de la perceptibilitat total dels sons de la llengua. Altrament, atès que, malgrat que aquesta sigui la directriu darrera, no deixa de manifestar-se dins una situació de crisi, això explica que la confusió originí, en algunes ocasions, el canvi en sentit contrari (cap a vocal tancada). Però la direcció més definida, cap a l'obertura, cap a una major sonicitat de la llengua sembla, doncs, assegurada.

A. M. BADIA I MARGARIT

Institut d'Estudis Catalans.